

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ตัวอย่างเครื่องมือการวิจัย

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
1.3	ขอบเขตการตลาด/ช่องทางตลาดมี กี่ทาง		
1.4	จำนวนลูกค้าประจำ (ซื้อบ่อยแค่ไหน ซื้อซ้ำบ่อยแค่ไหน)		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
1.5	สินค้าประเภทใดที่ขายดี		
1.6	ยอดผลิตสินค้าต่อปี (และข้อมูลการผลิตต่อเดือน)		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
1.7	กำลังการผลิตที่สามารถขยายได้ (ต่อปี)		
1.8	จำนวนอุปกรณ์และเครื่องมือที่ จำเป็นต่อการผลิต(ตัวหลัก)		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
1.9	ปริมาณวัตถุดิบที่จำเป็นในการผลิต(ตัวหลัก)		
1.10	จำนวนของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตมากที่สุดต่อปี		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
1.11	จำนวนบุคลากรที่มีการผลิตจริง และต่อเนื่อง เป็นงานหลัก		
1.12	ค่าตอบแทนของสมาชิกในกลุ่ม (ต่อราย)		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
1.13	จำนวนบุคลากรที่ต้องการทั้งหมด ต่อการดำเนินการ		
1.14	กำไรจากการประกอบการต่อปี (และต่อหน่วย (3-5)รายการหลัก)		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
1.15	ยอดเงินทุนหมุนเวียน		
1.16	อื่นๆ		

แบบสอบถามกลุ่มผู้ประกอบการ OTOP ผ้าทอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. กลุ่มผู้ประกอบการแบบพื้นบ้าน

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
2.1	ยอดขายต่อปี(พร้อมข้อมูล ยอดขายต่อเดือนและผลงาน ในช่วง 3 ปี)		
2.2	ราคาขายต่อหน่วยของผลิตภัณฑ์ 3-5 รายการหลักเช่น ผ้าไหม มัดหมี่ ไหมสีพื้น ผ้าฝ้ายย้อม ผ้าพันคอ		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
2.3	ขอบเขตการตลาด/ช่องทางตลาดมี กี่ทาง		
2.4	จำนวนลูกค้าประจำ (ซื้อบ่อยแค่ไหน ซื้อซ้ำบ่อยแค่ไหน)		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
2.5	สินค้าประเภทโคที่ขายดี		
2.6	ยอดผลิตสินค้าต่อปี (และข้อมูลการผลิตต่อเดือน)		

ลำดับที่	หัวข้อ	NO	หมายเหตุ
2.7	กำลังการผลิตที่สามารถขยายได้ (ต่อปี)		
2.8	จำนวนอุปกรณ์และเครื่องมือที่ จำเป็นต่อการผลิต(ตัวหลัก)		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
2.9	ปริมาณวัตถุดิบที่จำเป็นในการผลิต(ตัวหลัก)		
2.10	จำนวนของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตมากที่สุดต่อปี		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
2.11	จำนวนบุคลากรที่มีการผลิตจริง และต่อเนื่อง เป็นงานหลัก		
2.12	ค่าตอบแทนของสมาชิกในกลุ่ม (ต่อราย)		

แบบสอบถามกลุ่มผู้ประกอบการ OTOP ผ้าทอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1. กลุ่มผู้ประกอบการแบบธุรกิจ

ลำดับ	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
1.1	ยอดขายต่อปี(พร้อมข้อมูล ยอดขายต่อเดือนและผลงาน ในช่วง 3 ปี)		
1.2	ราคาขายต่อหน่วยของผลิตภัณฑ์ 3-5 รายการหลักเช่น ผ้าไหม มัดหมี่ ไหมสีพื้น ผ้าฝ้ายย้อม ผ้าพันคอ		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
2.13	จำนวนบุคลากรที่ต้องการทั้งหมด ต่อการดำเนินการ		
2.14	กำไรจากการประกอบการต่อปี (และต่อหน่วย (3-5)รายการหลัก)		

ลำดับที่	หัวข้อ	ผล	หมายเหตุ
2.15	ยอดเงินทุนหมุนเวียน		
2.16	อื่นๆ		

ภาคผนวก ข
ความเชื่อมโยงของผ้าทอกับวิถีชีวิต

ความเชื่อมโยงของผ้าทอกับวิถีชีวิต

ผ้าทอพื้นบ้าน นับเป็นผลงานของความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของผู้คนในโลกนี้ และยังเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีความสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานเชื้อชาติตลอดจนถึงระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีศาสนาและวัฒนธรรม อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิต ดังกระแสพระดำรัสตอนหนึ่งของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ว่า “.....ข้าพเจ้าอยากจะอวดว่า เคี้ยวนี้ข้าพเจ้าได้พยายามทำการประกวดใหม่ขึ้นทุกปีที่ตะวันออกเฉียงเหนือเวลาที่ตามเสด็จไปที่สกลนคร ก็จะทำสนับสนุน โดยได้รับความช่วยเหลือจากกองทัพภาคที่ 2 ในการสนับสนุนบอกไปกับชาวบ้านว่าจะมีการแข่งขันประกวดใหม่เส้นเล็กที่สุด เส้นที่คิดกับตัวของหนอนนะ ยิ่งยาก เป็นศิลปะทีเดียว แล้วก็มีคนแก่มากินที่ทำได้ ซึ่งเคี้ยวนี้เราก็สามารถที่จะรักษาการสาวไหมนี้ไว้ไม่ให้สูญไป แล้วทุกครั้งข้าพเจ้าจะเชิญแขกเพื่อน ต่างประเทศมาในเดือนพฤศจิกายนที่มีการประกวดไหมเนี่ย ลองทดลองดูเพื่อนชาวต่างประเทศที่มา ปรากฏว่าเค้าชื่นชอบและสนใจมาก เพราะเรามีสวนในสวน แล้วก็คิดไฟสวยตามบ้านนั้น แล้วประชาชนมากันเต็ม มาแสดงการทอไหมการสาวไหมให้ดูเยอะแยะเต็มไปหมดเลย เพื่อนๆของข้าพเจ้าตื่นตาตื่นใจ.....” (ไทยรัฐ ,12 สิงหาคม 2543:13)

พระราชกระแสดำรัสที่อัญเชิญมาข้างต้นนี้ สะท้อนทัศนคติของความตระหนักถึงคุณค่าของงานหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทผ้าทอ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งพระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนิน จากพระราชวังสู่ชนบทเพื่อเข้าไปเรียกค้นประสบการณ์ ภูมิปัญญาและความตระหนักรู้ตามธรรมชาติของประชาชนที่เกิดขึ้น เพื่อร่วมกันค้นหาวิธีการต่างๆแล้วกำหนดโครงการพัฒนาศิลปอาชีพขึ้นในชนบทเป็นจำนวนมาก ซึ่งนำไปสู่การเปิดโอกาสทาง ให้ทุกคนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มความสามารถ และทรงตระหนักดีว่าทรัพยากรบุคคลมีค่าที่มีอาจวัดได้

ชาวอีสานกับการทอผ้า

การทำความเข้าใจในหัวข้อนี้ คงจะเป็นการปูพื้น 2 ประการคือการแบ่งกลุ่มในภาคอีสานออกเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะทางวัฒนธรรมต่างๆไปและการจัดแบ่งผ้าทอซึ่งจะแตกต่างกันไปตามลักษณะชาติพันธุ์และสภาพแวดล้อมที่รายละเอียดที่แตกต่างออกไปอีกในแต่ละเขตย่อยๆ การช่วยทำความเข้าใจพื้นฐานบางประเด็น และอีกด้านหนึ่งมุ่งชี้ให้เห็นว่าในระดับรวมแล้วผ้าอีสานแม้จะแตกต่างในแง่ของเทคนิควิธี รายละเอียดต่างๆ แต่ถ้าจะแบ่งตามวัตถุดิบในการทอแล้ว ก็จะแบ่งเป็นผ้าไหมและผ้าฝ้ายเป็นส่วนมาก

รายละเอียดของแต่ละประเด็นได้แก่

1. การแบ่งเขตอีสานออกตามกลุ่มวัฒนธรรมที่หมายถึงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ลักษณะทางชาติพันธุ์ ความใกล้ชิดกับกลุ่มวัฒนธรรมใกล้เคียงๆตามเกณฑ์นี้ภาคอีสานจะแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ เลย เพชรบูรณ์ นครราชสีมา ชัยภูมิ กลุ่มนี้มีเชื้อสาย และมีความใกล้ชิดกับหลวงพระบาง ของประเทศลาว

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ หนองคาย อุดรธานี ขอนแก่น เป็นกลุ่มที่ใกล้ชิดกับ เวียงจันทน์ของลาว

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ นครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ เป็นเชื้อสายชาวภูไทหรือ ผู้ไท

กลุ่มที่ 4 ได้แก่ อุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กลุ่มนี้มี แนวโน้มไปทางจำปาศักดิ์

กลุ่มที่ 5 ได้แก่ ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ กลุ่มอีสานใต้ มีอิทธิพลของ ลาวผสมเขมร (วรภา งามประสิทธิ์ ,2527:27)

ถึงแม้ว่าการแบ่งกลุ่มดังกล่าว จะถูกกำหนดด้วยกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์และลักษณะแค่บางประการของวัฒนธรรมเป็นหลัก และยังมีข้อจำกัดอยู่มากแต่จุดที่จะช่วยได้มากเมื่อโยงเข้าสู่ประเด็นการศึกษาเรื่องผ้าก็คือ จากพื้นฐานวัฒนธรรมตรงนี้ สามารถแบ่งการทอผ้าออกเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะกว้างๆทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มอันเป็นประการต่อมา

2. กลุ่มชนที่มีการทอผ้าพื้นเมืองภาคอีสาน มีสามกลุ่มใหญ่ๆคือกลุ่มเชื้อสายไทยลาว ซึ่งนิยมทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายด้วยวิธีจิดและมัดหมี่ กลุ่มชนเชื้อสายผู้ไทนิยมทอผ้าด้วยวิธีการจิด และกลุ่มชนเชื้อสายเขมร ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณอีสานใต้ เขตสุรินทร์ บุรีรัมย์ นิยมทอผ้าไหมมัดหมี่มากกว่าวิธีอื่นๆ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ ,2524:21)

การแบ่งประเภทของผ้าตามเทคนิคการทอและลวดลายที่แตกต่างกันออกไป

ดังที่ทราบกันคืออยู่แล้วว่า ผ้าทอพื้นบ้านอีสานแบ่งประเภทตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ เป็น 2 ประเภท คือผ้าฝ้ายและผ้าไหม และการแบ่งอีกประเภทหนึ่งคือแบ่งตามเทคนิควิธีการทอ ลวดลายที่ต่างกัน แบ่งเป็นผ้าได้อีกหลายประเภท การศึกษาวิจัยนี้จะนำมากล่าวถึงเฉพาะที่สำคัญดังนี้

1. ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายที่เกิดลวดลายจากการข้อมเส้นและทอเป็นหลักโดยการข้อมเส้นไหมให้ต่างโดยการผูกมัดหรือมัดให้เกิดช่องว่าง สีไม่ติดคล้ายกับการข้อม

2. ผ้าหางกระรอก เป็นผ้าไหมที่ทอเพื่อทำเป็นโสร่ง โจงกระเบน มีความแน่นเรียบ หน้ากว้างมีการตีเกรียวเส้นไหมสลับ เพื่อให้เกิดสีเหลือบ ส่วนใหญ่จะมีลายตาหมากรุก ขนาดต่างๆกัน

3. ผ้าตีนจก คือผ้าที่ทอลวดลายด้วยการทอสลับกับการปักหรือควักเส้นไหม ขึ้นมาระหว่างสอดเรียกว่า “จก” (แปลว่าควัก) ซึ่งนิยมทำเป็นลวดลายต่างๆเป็นผ้าหน้าแคบสำหรับต่อเข้าตัวซิ่นหรือผ้าถุงเพื่อความสวยงามให้กับผ้าซิ่น ผ้าตีนจกหรือผ้าจกนี้ทำกันในลาว ภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคกลาง ชาวเขาจีนตอนใต้

4. ผ้าแพรวา เป็นผ้าที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อของชาวผู้ไท ทอด้วยมือ มีขนาดพอที่จะใช้เป็นผ้าสไบ ลวดลายของผ้าเป็นลักษณะผสมกันระหว่างลายจิดกับลายจกหรือจะเรียกอีกอย่างว่า “จิดไหม” มีความละเอียดประณีตสูงสุดในบรรดาผ้าทอด้วยกัน จะพบแถบกาฬสินธุ์ มุกดาหาร นครพนม สกลนคร

5. ผ้าจิด เป็นผ้าทอด้วยฝ้าย เรียกว่า จิดฝ้าย (ในทำนองเดียวกันถ้าทอด้วยผ้าไหมก็เรียก “จิดไหม” (เพราะจิดไหมหมายถึงการทออย่างหนึ่ง) “จิด” ภาษาพื้นบ้านของอีสานมาจากคำว่าสะกิดหมายถึงการจัดซิ่นขึ้น ฉะนั้นผ้าจิดหมายถึงผ้าที่ทอด้วยวิธีใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดซิ่นเส้นด้ายขึ้นแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งตรงไปตามแนวเส้นที่ถูกจัดซิ่นขึ้นนั้น จึงหว่ากระสอดเส้นด้ายพุ่งซึ่งถี่ห่างไม่เท่ากันทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่างๆ (ถนอมชาติ ชำนิราชกิจ ,2531)

จากการศึกษาเปรียบเทียบการประกอบการOTOPผ้าทอพื้นบ้านภาคอีสานในกลุ่มธุรกิจ และกลุ่มพื้นบ้านนั้นได้แสดงให้เห็นว่าผ้าทอพื้นบ้านนั้นมีจุดเด่นคือความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ ผ้าทอแต่ละมีเรื่องราวความเป็นมาที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ แต่ละขั้นตอนในกระบวนการผลิตล้วนอาศัยความประณีต การประดิษฐ์คิดค้น และทักษะ ประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาดังเช่นการสาวไหมที่ได้ถูกกล่าวไว้ในพระราชดำรัสของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นอกจากนั้นในพระราชราชดำรัสของพระองค์ยังสะท้อนให้เห็นโอกาสอีกดังต่อไปนี้

1. การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมการทอผ้า โดยผ่านการจัดงานเพื่อดึงดูดประชาชนที่สนใจ รวมถึงชาวต่างชาติ ให้มาเยี่ยมชมการประกวด พร้อมทั้งชมการสาธิตกระบวนการต่างๆในการผลิตผ้าทอ
2. การอนุรักษ์วัฒนธรรมการทอผ้าซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชนที่ได้ถ่ายทอดไว้ในลายผ้าที่แตกต่างกันในแต่ละพื้น

3. การท่องเที่ยว ซึ่งสามารถพัฒนาให้แต่ละหมู่บ้านที่มีการทอผ้าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ การท่องเที่ยวแบบกินอยู่กับชาวบ้าน(Home Stay) ได้

จากโอกาสที่กล่าวมาข้างต้นรวมถึงโอกาสการพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลแล้วจะเห็นว่า การดำเนินการOTOPผ้าทอพื้นบ้านนั้นยังควรได้รับการปรับปรุงและพัฒนาโดยดำเนินการโดยกลุ่มเองในการบริหารจัดการดังที่ได้ให้ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานของกลุ่มแต่ละกลุ่ม ผสมผสานกับความช่วยเหลือของรัฐเพื่อให้สามารถรองรับความต้องการของตลาด จากโอกาสต่างๆข้างต้นดังที่ได้กล่าวไว้ โดยแต่ละกลุ่มจะได้รับโอกาสที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของกลุ่มดังนี้

กลุ่มธุรกิจ สามารถนำเสนอผลงานผ้าทอของกลุ่ม เพื่อโอกาสในการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จัก ในงานประกวด งานประจำปี งานนิทรรศการ งานแสดงสินค้าต่าง ไม่ควรมุ่งขายอย่างเดียวต้องทำให้ประชาชนทั่วไปได้รู้จักผ้าทอพื้นบ้านก่อน

1. กลุ่มพื้นบ้าน

2.1 นอกจากสามารถนำเสนอผลงานผ้าทอของกลุ่มในงานต่างๆตามความสะดวกและความเหมาะสมของแต่ละกลุ่มแต่ละบุคคลแล้ว ยังเป็นโอกาสในการเผยแพร่วัฒนธรรมการทอผ้า ตั้งแต่กระบวนการเลี้ยงไหมจนออกมาเป็นผ้าทอ

2.2 ในวิถีชีวิตของสมาชิกกลุ่มพื้นบ้านที่ส่วนใหญ่จะอยู่ตามท้องถิ่นชนบท หากปรับปรุงสาธารณูปโภคตามความเหมาะสม และส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ การท่องเที่ยวแบบกินอยู่กับชาวบ้าน (Home Stay) ได้โดยกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสมกับความพร้อมและความสะดวกของแต่ละกลุ่มแต่ละบุคคล

ภาคผนวก ก
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับผ้าทอ

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับผ้าทอในประเทศไทยและในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเภทของผ้าทอพื้นเมือง

ผ้าทอพื้นบ้านที่ยังมีการทออยู่ตามชนบทในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ส่วนใหญ่ทอมาจากเส้นใยที่ได้จากฝ้ายและไหม ซึ่งถือว่าเป็นผ้าทอแบบพื้นบ้านดั้งเดิม ต่อมาในช่วงหลังๆ จึงมีการนำเส้นใยสังเคราะห์ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ค้ายและไหมโทเร มาใช้ในการทอผ้าด้วย การนำเส้นใยสังเคราะห์มาใช้ทอนั้น ส่วนใหญ่เป็นการทอในลักษณะเชิงอุตสาหกรรมในครัวเรือน เพื่อนำผ้าที่ทอนั้นไปขาย ส่วนการทอผ้าแบบพื้นเมืองดั้งเดิมนั้น ชาวบ้านต้องเตรียมเส้นใยเองทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนเพื่อใช้ในการเลี้ยงตัวไหม การนำเส้นใยจากฝ้ายหรือไหมมาปั่นหรือสาวให้เป็นเส้น การฟอกและย้อมสี จากนั้นจึงนำเส้นใยมาเตรียมไว้ไปทอด้วยเครื่องทอผ้าแบบพื้นบ้านที่เรียกว่ากี่ทอผ้า ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านในภาคอีสานเรียกก็่ทอผ้าว่า โสงหูก หรือ โสงก็่ (Cheesman. 1988 : 63-64)

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2531 : 34-36) ได้กล่าวถึงการทอผ้าพื้นบ้านในปัจจุบันว่าที่ยังทอกันอยู่มาก และมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองอย่างเด่นชัด และยังมีปริมาณการผลิตที่ค่อนข้างแพร่หลายคือการทอผ้าของกลุ่มชน ที่มีเชื้อสายขวนหรือโยนกที่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย อีกกลุ่มหนึ่งเป็นการทอผ้าของกลุ่มชนที่มีเชื้อสายลาว ทั้งลาวพวน ลาวดั่ง ลาวโซ่งหรือผู้ไท และกลุ่มชนที่มีเชื้อสายเขมรที่อยู่ในแถบภาคอีสานใต้หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือทางตอนล่าง นอกจากนี้ ชีสแมน (Cheesman. 1998: 71-77) ได้กล่าวถึงการจัดแบ่งประเภทของผ้าทอพื้นบ้านที่ยังมีการทออยู่ในประเทศไทยในปัจจุบันว่า แบ่งออกได้เป็นสามประเภท โดยพิจารณาถึงความแตกต่างจากกรรมวิธีการทอ คือประเภทผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด และผ้าจกซึ่งผ้าทอดังกล่าวมีความแตกต่างกันทั้งทางด้านกรรมวิธีการทอ และความแตกต่างทางด้านลวดลายอย่างเห็นได้ชัดเจน

ผ้ามัดหมี่

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แน่นหนา (2533. 21-22) ได้กล่าวถึงผ้ามัดหมี่ไว้ว่า ตามความหมายดั้งเดิม คำว่า มัดหมี่ เป็นคำศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวกับวิธีการทอผ้าแบบหนึ่งตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า อิกัต (Ikat) ซึ่งเดิมเป็นภาษาฮินโดนีเซีย ส่วน สุมาลย์ โทมัส (2525 : 29) ได้กล่าวถึงคำว่าหมี่ ว่าเป็นคำภาษาลาวพวน มีความหมายถึงไหม

การทอผ้ามัดหมี่เป็นกรรมวิธีการย้อมสีอย่างหนึ่งที่เรียกว่ามัดย้อม หรือวิทยาการด้านการถักทอ สมัยใหม่เรียกว่า ย้อมไทดา (Tie Dye) เพื่อให้ผ้าที่ทอเกิดเป็นลวดลายสีต่างๆ ลำดับขั้นตอนที่สำคัญในการสร้างสรรค์ลวดลายผ้ามัดหมี่จนมีลักษณะเฉพาะ ก็คือการมัดเส้นไหมหรือฝ้ายให้เป็นประาะๆ แล้วนำไปย้อมสี นำเส้นใยที่เตรียมไว้มาจัดให้เป็นหมวดหมู่ จากนั้นนำไปซึ่งเข้า

เป็นลำ ใช้เชือกมัดส่วนที่ไม่ต้องการให้เป็นสีไว้ให้แน่นโดยมัดตามแบบลายที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมสีอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงแกะเชือกที่ผูกไว้ ออก เส้นใยส่วนที่เคยมัดไว้ก็จะเป็นสีขาว ส่วนที่ไม่ได้มัดไว้ก็จะเป็นสีตามที่ย้อมไว้ ถ้าต้องการให้เป็นพื้นผ้าหลายสี ก็ต้องมัดและย้อมหลายๆ ครั้งตามลำดับไป ซึ่งเรียกวิธีดังกล่าวว่าโอบ โดยทั่วไปของการย้อมสีเส้นใยเพื่อนำไปทอผ้ามัดหมี่ จะเริ่มจากการย้อมสีอ่อนไปหาสีแก่ ที่นิยมกันคือ เริ่มจากย้อมสีเหลือง สีเขียว สีแดง สีนํ้าเงิน และสีดำ กระจายเพื่อที่จะได้สัมพันธ์กับการทอต่อไป ความซับซ้อนของลวดลายและสีสันของเส้นใย ขึ้นอยู่กับลำดับขั้นตอนของการมัดเส้นใยหรือมัดหมี่หรือมัดย้อม เพราะถ้าต้องการ ผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลาย สลับซับซ้อน ก็ต้องมัดถี่ขึ้น และมัดจำนวนหลายๆ ครั้ง ย้อมสีหลายๆ ครั้ง จึงจะได้ลวดลายและสี หลากหลายตามต้องการ

จากการศึกษาของชีสแมน (Cheesman., 1988 : 75-77) พบว่าการทอผ้ามัดหมี่ที่ยังมีอยู่ในกลุ่มประเทศอินเดีย กัมพูชา เขมร อินโดนีเซีย และไทยนั้นมีกรรมวิธีที่คล้ายคลึงกัน แบ่งออกได้เป็น 3 วิธี ดังนี้

1. การมัดที่ด้ายเส้นพุ่ง วิธีการนี้คือการนำด้ายที่มัดย้อมเป็นลวดลายแล้วมาทำเป็นด้านเส้นพุ่ง (Weft Yarn) แล้วทอกับด้านเส้นยืน (Warp Yarn) ซึ่งได้ย้อมสีเป็นสีพื้นไว้แต่ไม่มีลวดลาย
2. การมัดที่ด้ายเส้นยืน วิธีการนี้คือการนำด้ายที่มัดย้อมเป็นลวดลายแล้วทำเป็นเส้นยืน (Warp Yarn) แล้วทอกับด้ายเส้นพุ่ง (Weft Yarn) ที่ย้อมไว้เป็นสีพื้น แต่ไม่มีลวดลาย
3. การมัดทั้งที่ด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่ง วิธีการนี้เป็นวิธีการมัดย้อมให้เป็นลวดลายทั้งที่ด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่ง ซึ่งต้องมีการมัดย้อมหลายๆ ครั้งๆ ให้ได้สีและลายตามต้องการ แล้วจึงนำมาทอให้เป็นพื้นผ้า โดยให้ลวดลายที่มัดย้อมไว้ทั้งที่ด้ายเส้นพุ่งและด้ายเส้นยืนลงตัวเป็นลวดลาย และสีตามที่กำหนด

การมัดย้อมแบบแรกและแบบที่สองนั้นมีชื่อเรียกตามกลวิธีที่นิยมย้อมอีกชื่อหนึ่งว่า การมัดหมี่แบบทางเดียว (Single Ikat) ซึ่งเป็นกลวิธีมัดย้อมที่ไม่ซับซ้อนและเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย ส่วนการมัดย้อมแบบที่สามนั้น มีชื่อเรียกตามกลวิธีมัดย้อมว่าการมัดหมี่สองทาง (Double Ikat) ซึ่งกลวิธีมัดย้อมและการทอที่ยุ่งยากและซับซ้อน ต้องอาศัยการชำนาญอยู่ในระดับสูง แต่พื้นผ้าที่ได้ก็มีลวดลายละเอียดประณีตสวยงาม ผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายที่เกิดจากการย้อมเฉพาะด้านเส้นพุ่งหรือด้ายเส้นยืน เรียกว่าผ้ามัดหมี่ทางเดียว ผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายที่เกิดจากการย้อมลวดลายทั้งที่ด้านเส้นพุ่งและด้ายเส้นยืนเรียกว่า ผ้ามัดหมี่สองทาง ปัจจุบันพบว่า การทอผ้ามัดหมี่สองทางที่พบไม่เป็นที่แพร่หลายนัก คือมีพบที่เมืองปาดันในแคว้นคุชราชประเทศอินเดีย โดยเรียกผ้าทอมัดหมี่สองทางว่าผ้าปะโตลา (Patola) ที่ประเทศอินโดนีเซีย พบว่ามีการทอผ้ามัดหมี่สองทางอยู่เพียงแห่งเดียวที่หมู่บ้านเทนกานัน ปรากริงซิงเกน ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวเขาในประเทศญี่ปุ่นพบว่า

มีผ้าทอโบราณซึ่งผ้ามัดหมี่สองทาง ซึ่งเรียกว่า กาชูรี (Kasuri) โดยมีแหล่งทออยู่ที่เมืองชาอิคัม เมืองนาโกจิ และที่หมู่เกาะโอชิม่า นอกจากแหล่งต่างๆ ตามที่กล่าวมานั้นยังไม่มีรายงานการพบแหล่งทอผ้ามัดหมี่สองทางที่ไหนอีกในโลกนี้ (สาวตรี สุวรรณสถิตย์. 2533 : 8)

ส่วนประเทศไทยพบว่า คงมีเฉพาะการทอผ้ามัดหมี่ทางเดียวเท่านั้น (การส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2526 : 7) โดยพบว่าการทอผ้ามัดหมี่อย่างแพร่หลายในกลุ่มชนชาวอีสานทั้งกลุ่มที่มีเชื้อสายลาว ผู้ไท และชุมชนที่มีเชื้อสายเขมร ที่อยู่ในเขตอีสานตอนใต้ (สมชาย นิลอาธิ. 2531 : 10) อีกทั้งยังเป็นที่ยอมรับกันว่า การทอผ้ามัดหมี่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในกลุ่มชนที่เรียกว่า ไท-ลาว ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณตอนกลางของที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งทรงศักดิ์ ปรารังค์วัฒนากุล และ แพทรีเซีย แน่นหนา (2533 : 21) ได้แบ่งประเภทของผ้าทอมัดหมี่เป็นสองกลุ่ม ตามประเภทของวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ กลุ่มแรกคือกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณที่ราบเวียงจันทร์ และแถบตอนบนของที่ราบสูงโคราช ซึ่งนิยมใช้วิธีการทอมัดหมี่ด้วยฝ้าย ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ กลุ่มที่อาศัยแถบเมืองปากเซและตอนล่างของที่ราบสูงโคราช บริเวณทางตอนใต้ของจังหวัดขอนแก่นลงมา ซึ่งนิยมใช้วิธีการทอมัดหมี่ด้วยเส้นไหม เฉพาะในกลุ่มหลังนี้ได้ปรากฏอิทธิพลของการทอผ้ามัดหมี่แบบเขมรรวมอยู่ด้วย โดยจะสังเกตได้จากลวดลาย วิธีการทอ การใช้สี รวมทั้งการทอสามตะกอบแบบเขมร กับยังพบว่ามีกลุ่มไทยลื้อในเขตจังหวัดน่าน ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ยังคงมีการทอผ้ามัดหมี่เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันอีกด้วย การทอผ้ามัดหมี่ของกลุ่มชนชาวไทลื้อนี้ คงจะได้รับอิทธิพลมาจากชุมชนลาวก่อนที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดน่าน

ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่า ผ้ามัดหมี่เป็นผ้าทอมือชนิดหนึ่งที่ทอมาจากใยไหมหรือใยฝ้าย โดยมีลวดลายที่เกิดจากการย้อมเส้นใยประกอบการทอ การย้อมไหมหรือเส้นฝ้ายให้ต่างที่เกิดการผูกหรือมัดให้เกิดเป็นช่องว่าง สีไม่ติดคล้ายกับการย้อมไทดาบ (Tie Dye) ผ้ามัดหมี่ที่พบในภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป มีทั้งผ้ามัดหมี่สีขาวดำและผ้ามัดหมี่สีต่างๆ ส่วนลวดลายนั้นพบว่าช่างได้คิดประดิษฐ์ลายมัดหมี่ ที่มีความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองมาอย่างต่อเนื่อง ลายที่มีพบเสมอๆ คือ ลายขอ ลายข้าวหลามตัด ลายตัวสัตว์ เช่น ผีเสื้อ นก นกยูง และลายประเภทต้นไม้ ในการนำผ้ามัดหมี่ไปใช้ประโยชน์นั้น มีทั้งการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มใช้ในพิธีกรรมที่มีพบเสมอๆ คือนำไปถวายวัด เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ไปใช้เป็นผ้าห่อคัมภีร์หรือห่อเอกสารโบราณ

ผ้าจิด

ผ้าจิดเป็นชื่อผ้าทอพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีชื่อเรียกตามกรรมวิธีการทอ ดังที่พัฒนา กิติอาสา (2532 : 15-16) ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับคำว่าจิดไว้ว่า จิดเป็นภาษาพื้นบ้านของอีสานมาจาก

คำว่าสะกิด หมายถึงการจัดซ่อนขึ้น กับยังสันนิษฐานว่า จิด มาจากคำเดิมในภาษาบาลีที่ว่า ขจิต ที่มีความหมายถึงทำให้วิจิตร งดงาม เนื่องจากวิธีการทอผ้าจิดมีการใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดซ่อนด้าย เส้นยืนขึ้น แล้วสอดด้ายเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกจัดซ่อนกัน เพื่อให้เกิดเป็นลวดลายสวยงาม วิธีการจัดซ่อนและสะกิดเส้นด้าย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของกรรมวิธีทอผ้าแบบนี้ จึงเรียกผ้าที่ทอด้วยกรรมวิธีดังกล่าวนี้ว่าผ้าจิด

การทอผ้าจิด เป็นวิธีการประดิษฐ์ลวดลายบนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า โดยใช้ไม้ค้ำหรือที่ช่างทอเรียกว่าเขาที่ทำขึ้นเฉพาะ เป็นอุปกรณ์ช่วยในการทอ ในการทอช่างผู้ทอจะยกด้ายเส้นยืนขึ้นตามจังหวะที่ต้องการจะเว้น เพื่อให้ด้ายเส้นพุ่งพิเศษสอดเดินได้ตลอดตามความกว้างหน้าผ้า การเว้นด้ายเส้นยืนที่ห่างไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดเป็นลวดลายต่างๆ กัน

ในการทำลวดลายจิดจากไม้ค้ำ สามารถทำให้เกิดลวดลายได้สองครั้ง ครั้งแรกในขณะที่ไม้ค้ำสอดเข้าไปในด้ายเส้นยืน และครั้งที่สองในขณะที่ดึงไม้ค้ำออก ส่วนการที่จะให้ด้ายเส้นพุ่งผ่านไปได้นั้นต้องใช้ไม้ดาบ (Blade) ซึ่งเป็นไม้แบนยามสอดผ่านด้ายเส้นยืนเข้าไปแล้วทางสันไม้ขึ้นมา ก็จะทำให้เกิดลวดลายจากการขัดกันของเส้นด้าย

นอกจากนี้ยังมีการทอลวดลายผ้าจิดจากเขา ซึ่งเป็นการทอที่ประหยัดเวลาและทุนแรงมาก แต่ข้อจำกัดคือสามารถทำให้เกิดลวดลายที่เป็นแบบธรรมดาๆ เท่านั้น ซึ่งต่างไปจากการใช้มือ ลวดลายที่เกิดจากการใช้เขาขึ้นอยู่กับจำนวนและตำแหน่งของเขาที่ใช้เฉพาะในกลุ่มชาวไทยนิยมใช้วิธีการทอผ้าด้วยเขาที่แตกต่างกันเป็นสองแบบ (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล และแพทริเซีย แน่นหนา. 2533 : 29) ดังนี้

แบบแรก ใช้เขาที่ทำจากเชือกหลายเส้น แต่ละเส้นผูกติดกันกับแกนไม้ที่โยงพิมและเขาในขณะที่กำลังทอ เมื่อผู้ทอแบบนี้พบว่ายังเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวไทยเชื้อ ในเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในขณะที่ชาวไทยเชื้อ โดยทั่วไปตามแหล่งอื่นๆ ส่วนใหญ่นิยมทอผ้าจิดโดยใช้ไม้ค้ำ

แบบที่สอง ใช้เขาหลายอันแขวนไว้แนวตั้ง หรือที่รู้จักกันในชื่อว่าเขาเก็บจิด โดยผู้ทอใช้ไม้จิดเสียบเข้าไปในเชือกของเขาเก็บจิดเช่นเดียวกับที่ใช้ไม้ค้ำกับด้ายเส้นยืน วิธีการนี้สามารถทำให้เกิดลวดลายต่างๆ ได้หลายครั้ง ในระหว่างการทอไม้เก็บจิดที่แขวนเรียงไว้ถูกทยอยออกมาใช้ไม้เก็บจิดที่ใช้แล้วจะถูกนำไปแขวนไว้ข้างล่าง ใต้ด้ายเส้นยืน จากนั้นก็จะทอลายซ้ำๆ กันด้วยวิธีเดียวกัน คือนำไม้เก็บจิดนั้นกลับมาข้างบนอีก การทอแบบนี้ค่อนข้างยุ่งยากในการประดิษฐ์ลวดลาย ซึ่งจำเป็นต้องมีผู้ช่วยอีกสองคนเพื่อช่วยยกเขาเก็บจิด การทอแบบนี้มีพบแพร่หลายในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ความสำคัญของผ้าจิดอีกประการหนึ่งคือ ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอลายจิด ซึ่งเพียงจิดต์ มาประจง และเพชร อุ่นศิริ (2529. 3-5) ได้แสดงพรรณนาเกี่ยวกับลวดลายของผ้าจิด ซึ่งมีพบอย่างแพร่หลายในภาคอีสานว่า ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอจิดเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านของชาวอีสานที่สั่งสมมาจากบรรพชนในอดีต โดยพิจารณาได้จาก ลวดลายบนผืนผ้า เช่นลายดอกแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นลายจิดดั้งเดิมที่ทำกันมานานแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวอีสานเชื่อถือๆ กันมาว่า ลายดอกแก้วเป็นลายที่จินตนาการมาจากดอกไม้คือดอกแก้ว ที่มีความหมายถึงคุณความดี หรืออาจเป็นการจินตนาการมาจากพุ่มดอกไม้หลายๆ ชนิดมารวมกัน มีกลิ่นหอมไม้ใส่พานสำหรับนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ที่วัด นอกจากนี้ยังมีลายจิดประเภทดอกไม้ ที่ถือว่าเป็นลายจิดแบบดั้งเดิมและทอสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันคือ ลายดอกมะลิ ลายดอกจันและลายดอกพิกุล ก็ยังมีการสร้างสรรค์ลายจิดให้พัฒนาเพิ่มขึ้นอีก เช่น ลายจิดชิงช้าสวรรค์ ซึ่งเป็นการคิดสร้างสรรค์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากชิงช้าสวรรค์ที่มีการนำมาตั้งอยู่ตามงานวัด

จากการศึกษาของนักวิชาการผู้สนใจเกี่ยวกับผ้าทอพื้นบ้าน พบว่า ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอจิดที่มีพบเสมอๆ แบ่งออกได้เป็นสี่ประเภท คือ จิดลายสัตว์ จิดลายพันธุ์ไม้ จิดลายที่เกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ และลายจิดเบ็ดเตล็ด (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2534 : 29-30) ลายจิดแต่ละประเภทมีลักษณะเป็นลายจินตนาการ ก็ยังมีการกำหนดชื่อลายตามประสบการณ์ สภาพแวดล้อม และถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพชนในอดีต เนื่องจากการทอผ้าลายจิดที่เป็นที่นิยมในกลุ่มชนไท-ลาว ในภาคอีสาน ดังนั้นการกำหนดเรียกชื่อลายผ้าจิด จึงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน เช่น จิดลายแมงป่อง จิดรังผึ้ง จิดนาค จับเครือ จิดช้างม้า จิดง้างสิงห์ จิดพันมหาอุ้มหงส์ จิดดอกแก้ว จิดดอกแบบ จิดดอกพิกุล จิดใบปุ่น จิดลายธรรมาสัน จิดขอเครือ จิดลายดอกกระบวน ฯลฯ

ผ้าจก

สุมาลย์ โทมัส (2525 : 28) ได้กล่าวถึงที่มาของชื่อผ้าทอพื้นบ้านที่เรียกว่า ผ้าจก ว่าเป็นการเรียกชื่อตามกรรมวิธีการประดิษฐ์ทอลวดลายผ้า ซึ่งผู้ทอต้องใช้ขนเม่นหรือไม้ปลายแหลมควักเส้นไหมหรือฝ้ายสลับไปตามต้องการ ลักษณะวิธีการควักเส้นไหมหรือฝ้ายดังกล่าวเรียกว่า จก ประกอบกับการควักเส้นไหมหรือฝ้ายนี้ตัวผู้ที่มีความสามารถและชำนาญจะทำให้ควรวดเร็วคล้ายกับอาการจกของงู ดังนั้นคำว่า จก จึงอาจเพี้ยนมาจากคำว่าจกก็ได้ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเรียกผ้าทอประเภทนี้ว่าผ้าจก

วิธีการทอผ้าจกใช้กับการทอได้ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม วิธีการทอผ้าจกมีวิธีการทอและประดิษฐ์ลายหรือที่เรียกว่า เก็บคล้ายกับวิธีการทอผ้าจิด แต่มีกรรมวิธีที่ซับซ้อนมากกว่า การทอผ้าจกเป็นที่นิยมทั้งในกลุ่มชาวไท-ลาวในภาคอีสาน และกลุ่มชนชาวไท-เหนือในภาคเหนือของประเทศไทย ตลอดจนชนพวที่มีเชื้อสายไท-ยวน หรือโยนก ที่อพยพมาจากทางภาคเหนือมาอยู่ในเขต

ตำบลคอนแร่ ตำบลลูกบัก อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และพวกไทพวนที่อยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย พิจิตร อุตรดิตถ์ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2532 : 38-40)

ในส่วนของการทอผ้าจกที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทย นั้น ใช้วิธีการทอด้วยโคงชุกหรือโคงกี่ หรือที่เรียกว่าที่ทอผ้า เช่นเดียวกับการทอผ้าประเภทอื่นๆ ถึงแม้ว่าวิธีการทอผ้าจกจะแตกต่างจากการทอผ้าจก แต่ทั้งนี้การทอผ้าจกก็มีกรรมวิธีการทอที่แตกต่างไปจากการทอผ้าจก คือ ในการทอผืนผ้าจกได้ใช้วิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วงๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า ซึ่งในการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเพิ่มเข้าไปนี้อาจกระทำได้โดยใช้ไม้หรือขมเม่นหรือนิ้วมือยกหรือจกเส้นด้ายขึ้นเป็นระยะๆ แล้วสอดด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป ในบางกลุ่มชนใช้วิธีการจกผ้าทางด้านหน้าของผืนผ้า เช่นกลุ่มชาวไทพวน ที่ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย (ทรงศักดิ์ ปรารักษ์พัฒนากุล และแพทรีเซีย แน่นหนา (2533 : 24-25) ส่วนในบางกลุ่มชนใช้วิธีการจกผ้านี้ ด้วยการดำผืนผ้าที่ทอนั้นลงกับกี่ แล้วควักหรือจกเส้นด้ายที่ด้านหลังของผืนผ้า เช่นพวกชาวไท-เหนือ ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของผ้าจก คือ ในการทอสามารถสอดเส้นไหมหรือฝ้ายให้เป็นสีต่างๆ ได้ในแต่ละแถว และในแต่ละผืนผ้ายังสามารถสอดสลับเปลี่ยนสีเส้นไหมหรือฝ้ายได้อย่างอิสระ จากลักษณะเด่นของการถักทอดังกล่าว ทำให้ผ้าลายจกมีสีสันแพรวพราวหลายสี ซึ่งแตกต่างไปจากผ้าทอจกซึ่งไม่สามารถที่จะทอสอดสลับสีในแต่ละลายได้ เนื่องจากการทอผ้าจกซึ่งมักมีวิธีการที่สลับซับซ้อนยุ่งยาก ผู้ทอจึงต้องมีความอดทนในการทอผ้าค่อนข้างสูง โดยเฉพาะความอดทนในขั้นตอนของการทอผืนผ้าหรือที่เรียกว่าการเก็บหรือจก ในการทอผ้าจกหน้ากว้างประมาณ 40-50 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2 เมตร ต้องใช้เวลาในการทอเก็บจกไม่น้อยกว่าหนึ่งเดือน (Fraser-Lu. 1990: 114) โดยทั่วไปแล้วการทอผ้าจกนิยมทอเป็นผ้าแถบยาวหน้ากว้างประมาณ 20-30 เซนติเมตร เพื่อนำไปใช้ต่อเป็นผ้าชิ้น ซึ่งเรียกว่าชิ้นดินจก ผ้าดินจกที่ทอเป็นดินชิ้น มีทั้งที่ทอด้วยฝ้ายและไหม ดินชิ้นที่ทอด้วยผ้าไหมนิยมใช้ในหมู่สตรีชั้นสูงหรือเจ้านาย (ชลธิชา สัตยาศรี. 2534 : 16)

เฉพาะในชุมชนชาวอีสานที่มีการทอผ้าจกมากที่สุดเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย คือ กลุ่มชนชาวผู้ไท ซึ่งมีความสามารถในการทอได้อย่างสวยงาม แต่ทั้งนี้กรรมวิธีการทอผ้าจกของกลุ่มชนชาวผู้ไทในภาคอีสานในบางหมู่บ้านยังมีการทอด้วยวิธีการจกผสมผสานกับการจกด้วย ดังนั้นจึงทำให้ลักษณะผืนผ้าของผ้าจกดังกล่าวมีความแตกต่างไปจากผ้าจกที่ทอจากแหล่งอื่นๆ ชุมชนที่มีการทอผ้าจกผสมกับการจกซึ่งส่วนใหญ่มีเชื้อสายเป็นชาวผู้ไทที่ยังมีการทอผ้าด้วยวิธีการจกและจกต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันคือ ชุมชนชาวผู้ไทที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ แต่ทั้งนี้ชาวบ้านโพนที่ทอผ้าแบบดังกล่าวนี้ ได้เรียกชื่อผ้าที่พวกตนทอด้วยวิธีการจกและจกนั้นว่า ผ้าแพร

วา (Gittinger and H. Leedom Lefferts. 1992 : 42-43) นอกจากนี้ยังพบอีกว่าในกลุ่มชนชาวไท-เขมร ที่อยู่ในเขตภาคอีสานใต้ก็มีการทอผ้าจากเพื่อนำไปใช้เป็นตีนชิ้นอยู่ด้วยเหมือนกัน แต่ไม่เป็นที่แพร่หลายเท่ากับการทอผ้าซิด ทั้งนี้ในวงการผ้าทอพื้นบ้านได้ยอมรับโดยทั่วไปว่า ผ้าทอจกที่มีฝีมือ การทอที่มีคุณภาพดีเยี่ยมที่ยังพอมืออยู่จนถึงปัจจุบัน คือผ้าทอจกของกลุ่มชนชาวไทพวน ที่บ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย แต่ทั้งนี้การทอผ้าจกเพื่อใช้ต่อเป็นตีนชิ้นแล้วยังมีการทอขยายให้มีความกว้างของหน้าผ้าให้กว้างกว่าผ้าจกตามแบบดั้งเดิมถึงสี่เท่า เพื่อนำไปจำหน่ายใช้เป็นผ้าตัดเสื้อหรือชุดนุ่งห่มของสุภาพสตรี แต่การขยายหน้าผาดังกล่าวก็เป็นเพียงการนำโครงลวดลายผ้าจกตามแบบที่เคยพอมานแต่ดั้งเดิมมาซ้อนต่อกันตามความกว้างของหน้าผ้าเท่านั้น

ลักษณะเฉพาะของผ้าจกอีกประการหนึ่งคือ ลวดลายและโครงสร้างของผ้าจก (Cheesman. 1988: 128-131) องค์ประกอบของลวดลายตีนจกแบ่งออกเป็นสองส่วน คือลายหลัก และลายประกอบ ลายหลักคือลายที่มีขนาดลายใหม่ที่สุดที่อยู่ตรงกึ่งกลางของโครงสร้างลายผ้าจก จากการศึกษาของสุดแดน วิสุทธิลักษณ์ (2535 : 66) พบว่าลายหลักที่มีพอเสมอๆ จากผ้าทอจกมีเก้าลาย คือ ลายเครือน้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสิบหกหน่วยตัด ลายแปดขอ ลายสี่ขอ ลายน้าอ่าง และลายสองห้อง ส่วนลายประกอบเป็นลายย่อยๆ หลายๆ ลาย แบ่งออกเป็นกลุ่มๆ คือ ลายที่มีรูปทรงเลียนแบบสัตว์ เช่น ลายนกคุ้ม ลายผีเสื้อ ลายหงส์ ลายที่เลียนแบบพืชพันธุ์ เช่นลายดอกแดง ลายสร้อยพรวัวและลายที่เป็นรูปเรขาคณิต เช่น ลายเครือขอ ลายฟันปลา ส่วนความแพร่หลายในการทอผ้าจกที่ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน พบว่าเฉพาะในประเทศไทยมีทอทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งกลุ่มชนชาวเขาที่อยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย กับยังพบว่ามี การทอผ้าจกอยู่ในหลายๆ หมู่บ้านทางตอนเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว และทางตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน (Gittinger and H. Leedom Lefferts. 1992 : 42-45)

ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่าผ้าตีนจก คือผ้าทอลวดลายด้วยการทอสลักับการปักหรือควักเส้นไหมขึ้นมา กรรมวิธีระหว่างสอดเส้นไหมหรือฝ้ายเรียกว่าจก การประดิษฐ์ลวดลายผ้าจกนิยมทำเป็นลวดลายต่างๆ ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าหน้าแคบ นำไปใช้ต่อเข้ากับตัวผ้าชิ้น หรือผ้าถุงเพื่อเพิ่มความสวยงามให้กับตัวชิ้น

นอกจากผ้าทอทั้งสามประเภทดังกล่าวซึ่งเป็นผ้าทอพื้นบ้านที่พบได้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางของประเทศไทย ยังมีผ้าทอซึ่งเป็นผ้าทอพื้นบ้านที่มีลักษณะเป็นผ้าพื้นและผ้าอื่นๆ อยู่บ้าง และอาจมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป การทอผ้าพื้นเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีทั้งการทอด้วยไหมและฝ้าย โดยอาจทอเป็นผ้าพื้นสีเดียว หรือทอเป็นตารางสลัที่เรียกว่าผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า การทอผ้าพื้นจัดเป็นผ้าที่ทอได้

ง่ายกว่าผ้าทอประเภทอื่นๆ เมื่อต้องการทอลายฉิดธรรมดาๆ โดยใช้เขา ก็จะเหยียบเพียงสองขาเท่านั้น เมื่อต้องการทำเป็นตารางต่างสี หรือลายเส้นเป็นริ้ว หรือลายตารางก็ทอด้วยการสับลูกเส้นเครื่องหรือเส้นยืนด้วยด้ายหรือไหมต่างสี หรืออาจใช้วิธีนำด้ายเส้นพุ่ง พุ่งสอดสลับไปตามต้องการ

นอกจากจะแบ่งประเภทผ้าทอตามลักษณะกรรมวิธีการทอตั้งรายละเอียดตามที่ได้กล่าวผ่านมาแล้ว ยังมีนักวิชาการที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับหัตถกรรมสิ่งทอพื้นบ้านพื้นเมืองบางท่านได้จัดแบ่งประเภทผ้าทอพื้นบ้าน โดยนำชื่อหมู่บ้านหรือชื่อแหล่งสถานที่ที่เป็นแหล่งชุมชนทอผ้ามาใช้เป็นชื่อของผ้าทออีกด้วย เช่น ผ้าทอพุมเรียง ก็คือผ้าที่ทอที่บ้านพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรี ก็คือผ้าทอด้วยฝ้ายผสมไหม ซึ่งทอที่ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอเมือง จังหวัดตรัง ผ้าเกาะยอ ก็คือผ้าฝ้ายทอมือ ซึ่งทอที่ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (วิบูลย์ ธีสุวรรณ. 2531 : 54-56)

ผ้าซิ่น คือผ้าทอเพื่อนำไปใช้เป็นผ้าถุง หรือผ้าถุงของสตรี

ผ้าเช็ด คือผ้าทอผืนค่อนข้างเล็กของชาวไทลื้อทางภาคเหนือของประเทศไทย ทอขึ้นเพื่อนำไปแขวนถวายเป็นที่วัดหรือให้ผู้ย่นนำไปพาดไหล่ในงานพิธีสำคัญๆ ตลอดจนนำไปประดับตกแต่งเครื่องไทยทานที่นำไปถวายพระภิกษุสงฆ์

ผ้าเบี่ยง คือผ้าทอผืนยาวที่สตรีนำไปห่มพันรอบอกและเฉียงบ่า

ตุ้ง คือผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้ทำเป็นธงแขวนบริเวณวัดในขณะมีงานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ

ผ้าห่อคัมภีร์ คือผ้าที่ชาวบ้านนำไปถวายวัดเพื่อใช้ห่อคัมภีร์ไบเบิลาน ด้วยถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงใดสร้างอานิสงส์อย่างหนึ่ง

ผ้าสะลิว คือผ้าที่ชาวไทลื้อนำไปตัดเย็บเป็นผ้าห่มที่นอนหรือที่เรียกว่าฟูก

ผ้าหลบ คือผ้าทอที่ชาวไท-ลาว ทอขึ้นเพื่อนำไปใช้เป็นผ้าปูที่นอน

ผ้าแหลม คือผ้าที่ชาวไทลื้อ และชาวไทยวน ทางภาคเหนือทอขึ้นเพื่อใช้ปูที่นอน

ผ้าหลบหัวช้างหรือผ้าลื้อหัวช้าง คือผ้าทอมือที่มีขนาดประมาณ 50×150 เซนติเมตร ขลิบสีแดงทั้งสี่ด้าน มีทั้งผ้าขิดและผ้าจก ใช้สำหรับปูบนศีรษะช้าง

ผ้าห่ม คือผ้าผืนกว้างและค่อนข้างหนา ที่ทอขึ้นเพื่อใช้เป็นผ้าห่มให้ความอบอุ่น โดยเฉพาะผ้าห่มของชาวไท-ลาว นิยมทอจกหรือขิดที่ชายผ้าด้านใดด้านหนึ่ง

ผ้าทอทุกประเภทตามที่ได้กล่าวผ่านมานั้น ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน ที่ได้ใช้ความพยายามในการถักทอผ้าขึ้นด้วยกรรมวิธีที่เหมาะสม เพื่อให้ได้ผืนผ้าที่มีทั้งความงดงามและมีคุณค่ากับการนำไปใช้สอยและยังถือได้ว่า กระบวนการทอผ้าพื้นบ้านที่กลุ่มชนต่างๆ ยังถักทออยู่จนถึงปัจจุบัน คือมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและสั่งสมเป็นประสบการณ์เฉพาะกลุ่มชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน

ผ้าทอพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในบริเวณภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นบริเวณที่มีกลุ่มชนหลายเชื้อสายอาศัยอยู่ แต่ส่วนใหญ่เป็นคนที่มิใช่เชื้อสายลาว ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่ตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ในหลายท้องที่ในภาคอีสาน กลุ่มชนที่มีเชื้อสายลาวเหล่านี้มีกรรมวิธีในการทอผ้าที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งได้แก่การทอผ้าฝ้ายและการทอผ้าไหม โดยนิยมทอด้วยวิธีการจิด และมัดหมี่เป็นส่วนใหญ่

แพทริเซีย แน่นหนา และวิณี พานิชพันธ์ (2535 : 3-4) ได้จัดแบ่งรูปแบบของผ้าทออีสานตามเขตภูมิศาสตร์วัฒนธรรมออกได้เป็นสามกลุ่ม คืออีสานเหนือ อีสานกลาง และอีสานใต้ เขตอีสานเหนือและอีสานกลางเคยอยู่ภายใต้การปกครองของชาวลาวในสมัยอาณาจักรล้านช้างระหว่าง พ.ศ. 1896-2250 ประชากรกลุ่มไทลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทร์และปากเซ ส่วนเขตอีสานใต้ ในราว พ.ศ. 1593-1974 เคยอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรเขมรประชาชนคือชาวเขมร ยกเว้นบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวลาว

ผ้าทอที่เป็นลักษณะเด่นของเขตอีสานเหนือและอีสานกลาง คือผ้าฝ้ายมัดหมี่สีครามใช้สำหรับเป็นผ้าชิ้นนุ่งในชีวิตประจำวัน และผ้าไหมมัดหมี่เส้นพุ่งสำหรับในโอกาสพิเศษ ลวดลายจะเป็นลายทางตั้งแต่เข็บบทกแต่งด้วยส่วนดินซิ่น ซึ่งมักเป็นผ้าฝ้ายหรือไหมทอสามตะกอ และส่วนหัวซิ่นหรือส่วนเอวจะเย็บต่อด้วยผ้าที่มีลายจิดเป็นลายทางสีแดงตกแต่งผ้าฝ้ายทอลายจิดสำหรับทำเป็นผ้าม่าน หมอนและผ้าห่ม ลวดลายมักเป็นรูปสัตว์และเป็นลวดลายแบบเดียวกันของกลุ่มคนไททั่วไป หมอนมักตกแต่งลายจิดตรงส่วนด้านข้าง ส่วนหัวทำเป็นผ้าพื้นธรรมดาลักษณะก็เป็นแบบตั้ง การย้อมสีธรรมชาติจะใช้วัตถุดิบพันธุ์ไม้ต่างๆ จากป่า ปัจจุบันนี้ป่าหมดไปแล้วการย้อมสีธรรมชาติจึงเสื่อมสูญไปด้วย

บริเวณอีสานเหนือระหว่างขอนแก่นและหนองคายคือแหล่งผลิตฝ้าย ในขณะที่บริเวณอีสานกลางระหว่างนครราชสีมาและขอนแก่นคือแหล่งอุตสาหกรรมผ้าไหม ผ้าที่มีชื่อเสียงของนครราชสีมาจะได้แก่ผ้าไหมปั่นหางกระรอก ในขณะที่ในแถบหมู่บ้านในชนบทนิยมทอผ้าชิ้นที่เป็นลายมัดหมี่เส้นพุ่งแบบลาว

ทางตะวันออกเฉียงของขอนแก่น คือถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวผู้ไทซึ่งอพยพมาจากลาวในแถบจังหวัดกาฬสินธุ์ มุกดาหาร และอำเภอนานูมาน จังหวัดอุบลราชธานี ผ้าทอของเขาคือผ้าไหมซึ่งทอด้วยเทคนิคและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์แบบผู้ไท ผ้าชิ้นเป็นผ้ามัดหมี่เส้นพุ่งมีลวดลายหลากสีบนพื้นสีน้ำตาลเข้มหรือสีม่วงเข้ม ผ้าคลุมไหล่ชาวผู้ไทเรียกว่าผ้าแพรวา เป็นผ้าทอด้วยเทคนิคจกและจิดหลากสีบนพื้นผ้าแดง ผ้าห่มเป็นผ้าฝ้ายเรียกว่า “ผ้าจ่อง” มีลวดลายมุก (ซึ่งลวดลายเกิดจากเส้นยืนเป็นไหม) และเย็บต่อสองผืนเพื่อให้ผ้ามีความกว้างพอเหมาะแก่การห่ม บางถิ่นทอด้วยเทคนิคยกดอก มีผ้าพิเศษผืนสีเหลืองขนาดเล็กเป็นผ้าคลุมศีรษะ เรียกว่าผ้าแพรมน ใช้คลุมศีรษะ

นาคในงานบวช มีลวดลายจากซึ่งเป็นลายดั้งเดิมของกลุ่มคนไท เช่น ลายนาค เป็นต้น ปัจจุบัน ผ้าเหล่านี้ยังคงมีการทออยู่ด้วยรูปแบบเดิม แต่เส้นด้ายที่ใช้เป็นเส้นใยสังเคราะห์สีสดใสและในผืนหนึ่งๆ จะมีลวดลายซ้ำลายเดิม

ในเขตอีสานใต้ชาวเขมรสูงทอผ้าไหมมัดหมี่เส้นพุ่งตามแบบเขมร ผ้าโบราณในเขตนี้คือผ้าขนาดยาวซึ่งใช้นุ่งแบบโจงกระเบน (ขนาดยาว 4 เมตร กว้าง 1 เมตร โดยประมาณ) แบบลวดลายมี 3 แถว ตรงเชิงทั้ง 2 ข้างจะสะท้อนให้เห็นถึงว่าเป็นผ้าสำหรับชนชั้นสูงในราชสำนัก นับตั้งแต่หลังสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ผ้าโจงกระเบนมัดหมี่แบบเขมรนี้มีขนาดสั้นกว่าเดิม และมีได้ใช้ในราชสำนักอีกคงใช้เฉพาะในงานบวชนาค ผ้าคลุมไหล่ผู้หญิงเป็นผ้าไหมทอขิดดอกสีขาวหรือดำ ส่วนผ้าโสร่งสำหรับผู้ชายนุ่งเป็นผ้าไหมปั่นทางกระรอก ลายผ้าที่เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นผ้าจากจังหวัดสุรินทร์ก็คือ “หมี่โฮล” ซึ่งในปัจจุบันทอเป็นผ้าถุงคล้ายคลึงกับผ้าซิ่นของคนไทยทั่วไป ผ้าไหมแบบเขมรมีลักษณะต่างจากผ้าไหมของลาว-อีสาน คือเป็นผ้ามัดหมี่เส้นพุ่งทอแบบสามตะกอก ปัจจุบันมีการทอลวดลายแบบลาว-อีสาน เพื่อการค้า และผ้าห่มแบบทอขิดดอกมัดหมี่ลวดลายรูปสัตว์และรูปนครวัดเป็นที่นิยมมาก ต้นแบบของลวดลายชนิดนี้มาจากผ้าของเขมรที่เรียกว่า ผ้ากระบัง ซึ่งทอเป็นภาพพุทธประวัติและเป็นภาคฉากบนสวรรค์ สำหรับชาวลาว-อีสานที่อาศัยอยู่บริเวณริมฝั่งโขงในเขตอีสานใต้จะทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นลวดลายแบบไทบางที่ก็มีมัดหมี่เป็นเส้นพุ่งเป็นลายทางตั้ง

ในอุบลราชธานี สตรีชั้นสูงจะนุ่งผ้าซิ่นทอด้วยด้ายเงินด้ายทอง เรียกว่า ซิ่นล่อง มักจะนิยมต่อหัวซิ่นด้วยผ้าลายทางตั้งสีแดงมีลายจกตกแต่ง เรียกว่า หัวจกดาว ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการทอผ้าด้วยด้ายแบบเปอร์เซียให้ราชสำนักกรุงเทพฯ ด้วย ผ้าคลุมไหล่ของลาว-อีสานในแถบอีสานใต้เป็นผ้าไหมทอลายขิดเรียกว่า ผ้าเบี่ยงลายขิด บางทีก็จะต่อผ้า 2 ผืน เพื่อทำเป็นผ้าห่มตัวหรืออาจใช้เป็นผ้าโพกศีรษะสำหรับผู้ชายเวลาฟ้อนรำและบางทีก็ใช้เป็นผ้าคาดเอวหรือผ้าพาดไหล่ก็ได้ (สุภาวดี ตุ่มเงิน. 2537)

ภาคผนวก ง

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

1. ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ

มูลเหตุของการเกิดโครงการ "หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์" สืบเนื่องมาจากประเทศไทย กำลังเผชิญปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ประชาชนทุกระดับประสบปัญหาในการครองชีพ โดยเฉพาะประชาชนระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ ดังนั้นรัฐบาลโดยมีพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้นำนโยบายการฟื้นฟูเศรษฐกิจในระดับรากหญ้ามาใช้เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีความเชื่อว่าหากประชาชนในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นก็จะส่งผลให้เศรษฐกิจโดยรวมก็จะเคลื่อนตัวได้ ในที่สุดซึ่งโครงการ "หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์" ก็เป็นโครงการหนึ่งนโยบายดังกล่าว

"หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์" เป็นแนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลังเป็นของตัวเอง กล่าวคือ เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบ ทรัพยากรของท้องถิ่น มาทำการพัฒนาจนกลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น และจุดขาย ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปทั่วประเทศตลอดจนทั่วโลก นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ยังหมายถึง กระบวนการทางความคิดรวมถึงการบริการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรักษากฎมีปัญญาไทย การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น จุดขายที่รู้จักกันแพร่หลายไปทั่วประเทศและทั่วโลก

จากแนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลักเป็นของตนเอง เพื่อส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ โดยประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างงาน สร้างรายได้ ด้วยการนำทรัพยากรภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาพัฒนาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของท้องถิ่น เป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น และมูลค่าเพิ่มเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะคล้ายจากการประชุมสรุปความก้าวหน้า การดำเนินงานนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ในวันจันทร์ที่ 30 เมษายน 2544 ในการประชุมดังกล่าวได้เรียนเชิญให้ท่านผู้ว่า Hiramatsu มาบรรยายจังหวัด โออิตะ เป็นครั้งแรกในปี 1979 และปัจจุบัน ยังคงดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าการ ซึ่งได้รับเลือกมาทั้งสิ้น 6 สมัยแล้ว

ท่านผู้ว่า Hiramatsu ได้เห็นการพัฒนาของประชาชนชาว Oyama ซึ่งเป็นเมืองชนบท (Machi) เล็กๆ แห่งหนึ่งของจังหวัด โออิตะ ที่ทำการพัฒนาบ๊วยคองของหมู่บ้านจนเป็นที่รู้จักทั่วไปของประเทศญี่ปุ่น กล่าวคือในปี ค.ศ. 1961 ชาวเมือง Oyama ได้ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงชีวิต

ตนเองจากชาวนาสู่การผลิตบ๊วย(Plum) และลูกเกาดัด (Chestnut) ซึ่งทั้งลูกบ๊วยและลูกเกาดัด ต่างเป็นผลไม้พื้นเมืองของเมืองนี้อยู่แล้ว โดยเริ่มจากโครงการพัฒนาของคนในท้องถิ่นที่เรียกว่า NPC Movement(New Plum and Chestnut Movement) เป้าหมายของโครงการนี้คือผลิตสินค้าให้มีคุณภาพและขายได้ ซึ่งใช้เวลาในการพัฒนามา 10 ปี ก็ประสบผลสำเร็จ ซึ่งปัจจุบันในประเทศญี่ปุ่น เมื่อพูดถึงบ๊วยคงจะต้องนึกถึงบ๊วยของหมู่บ้าน Oyama เสมอ จากการประสบผลสำเร็จของโครงการ NPC Movement จึงทำให้ท่านผู้ว่า Hiramastu มองในภาพกว้างคือ ต้องการพัฒนาทั้งจังหวัด ซึ่งก่อให้เกิดโครงการ One Village One Product Movement ในปัจจุบันที่ประเทศญี่ปุ่น โดยโครงการดังกล่าวมีความคิดพื้นฐานของการพัฒนาในเชิงขบวนการ(Movement) คือ

- ท้องถิ่นแต่ทั่วโลก(Local but Global)
- อิสระ สร้างสรรค์ และภูมิปัญญาของท้องถิ่น (Independent Creative and Original Ideas)
- ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเอง(to Help People Develop Their Local Communities)

โครงการดังกล่าวเป็นการส่งเสริมการทำผลิตผลและผลิตภัณฑ์ของชุมชนตลอดจนการส่งเสริมวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญเท่าๆ กัน กล่าวคือ ไม่ว่าจะผลิตภัณฑ์ วัฒนธรรมหรือกิจกรรมที่ทางชุมชนจัดขึ้น ต่างก็เป็นเครื่องมือที่สามารถใช้ในการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดีซึ่งคนในชุมชน ทุกคนจะต้องเรียนรู้ และเข้าใจที่จะพยายามดำรงชีวิต อย่างเกื้อกูลและมีความเชื่อว่าทุกส่วนมิได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่จะพึ่งพาอาศัยกันเป็นองค์รวมแห่งชีวิต(Symbiosis) มีการอยู่ร่วมและเกื้อกูลกันระหว่างธรรมชาติและประชาชนคนอื่นหมู่บ้านอื่น ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความคิดในเชิงบวกโดยไม่จำกัดที่วัย เขตการปกครองและประเทศ ซึ่งเป็นการใช้พลังเชิงบวกสู่ก้าวใหม่ของการพัฒนารายได้ดังกล่าวว่า “นำจิตวิญญาณของหมู่บ้านสู่มหานคร”

จากที่กล่าวมาข้างต้น โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นแนวคิดที่ต้องการให้ประชาชนในท้องถิ่นสามารถสร้างรายได้ได้ด้วยตนเอง หากทุกท้องถิ่นสามารถสร้างรายได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาใคร มีการกินคืออยู่ดี และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ท้ายที่สุดเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมก็จะเคลื่อนไหวและดีในที่สุด การสร้างรายได้โดยการพึ่งตนเองนั้น สิ่งหนึ่งก็คือแต่ละหมู่บ้านต่างก็มีผลผลิต หรือวัฒนธรรมที่เป็นของตนเอง หากนำผลผลิต หรือวัฒนธรรมของแต่ละหมู่บ้านมาทำการพัฒนา หรือเพิ่มมูลค่าเข้าไปแต่ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งการที่จะได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ จนสามารถเข้าสู่มาตรฐานสากล ทำให้สามารถขายได้ทั้งในและต่างประเทศ จะต้องมีการวิจัยที่สนับสนุน 2 ปีวิจัยด้วยกันคือ

ปัจจัยภายใน ทุกคนในหมู่บ้านจะต้องร่วมแรงร่วมใจกันอุทิศพลังกาย พลังใจให้กันและกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน มีความคิดที่สร้างสรรค์ (Creative) ในการนำทรัพยากรและภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพบนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมนั้นมีจุดเด่นและมูลค่าเพิ่มเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งในที่นี้รวมถึงกระบวนการทางความคิดด้วย อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรักษา ภูมิปัญญาไทย การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งออกมาในรูปของการบริการท่องเที่ยวก็ได้ ไม่จำเป็นว่าจะต้องผลิตเป็นสินค้าเพียงอย่างเดียว

ปัจจัยภายนอก รัฐบาลต้องพร้อมที่จะเข้าไปช่วยเหลือในด้านความรู้สมัยใหม่ การบริหารจัดการ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางการผลิต ตลอดจนทางด้านการตลาด เพื่อให้ผลิตภัณฑ์หรือบริการสามารถจำหน่ายได้ทั้งในและต่างประเทศ

2. หลักการและเหตุผล

รัฐบาลมีนโยบายในการดำเนินการ โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างงาน สร้างรายได้ ด้านการนำทรัพยากร ภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการคุณภาพที่มีจุดเด่นและมูลค่าเพิ่มเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของท้องถิ่น นโยบายดังกล่าวเกิดขึ้นด้วย หลักการและเหตุผลดังนี้

2.1 สนับสนุน (Support) มากกว่าให้เงินช่วยเหลือ (Subsidy)

โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” รัฐบาลจะเน้นการสนับสนุนทางด้านความรู้ใหม่ การจัดการเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ ตลอดจนช่วยเหลือในด้าน โฆษณา ประชาสัมพันธ์ การตลาด มากกว่าที่จะให้เงินสนับสนุน เนื่องจากว่าการให้เงินสนับสนุนมักจะไปทำลายความสามารถการพึ่งตนเอง

การให้การสนับสนุนทางด้านเทคโนโลยีของภาครัฐบาล ได้แก่ การมีศูนย์แนะนำการแปรรูปด้านการเกษตรและประมง (Agricultural and Fishery Products Processing Guidance Center) ศูนย์วิจัยผลิตภัณฑ์ประมง (Marine Products Research Center) ศูนย์วิจัยด้านการเกษตร (Agricultural Research Center) และศูนย์พัฒนาการเกษตร (Agricultural Improvement Extension Center) ซึ่งศูนย์ดังกล่าวเหล่านี้สามารถให้ความช่วยเหลือด้วยการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ ตลอดจนการสร้างวัตถุดิบให้มีคุณภาพตามหลักวิชาการ เป็นต้น เพื่อเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์

การให้การสนับสนุนทางด้านการตลาด เพื่อเป็นการเพิ่มยอดขายหรือเป็นการหาตลาดให้กับผลิตภัณฑ์ เช่น การจัดตั้งบริษัทหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จำกัด การจัดการแสดงสินค้า(One Tambon One Product Movement Product Exhibition) ร้านค้าในเมืองตนเอง (Home Town Shop) ร้านทดสอบตลาด (One Tambon One Product Antenna Shop) ทำ Homepage สำหรับสินค้าของชุมชนผ่าน Thaitambon.com และเชื่อมชุมชน สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร ผ่านเครือข่ายสารสนเทศเพื่อการค้าต่างตอบแทน(Counter Balance)

การให้การสนับสนุนทางด้านความรู้ใหม่เช่น สถาบันอบรมสำหรับการสร้างความมั่งคั่งให้ท้องถิ่น (Land of Abundance Training School) อุปกรณ์ช่วยพหุประสงค์(Multi Purpose Public use Facility) การจัดการประชุมเพื่อนำเสนอและแลกเปลี่ยนแนวคิด หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product Presentation and Exchange Meeting)

2.2 ปรัชญาของ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นแนวคิดที่จะสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนให้สามารถยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยการผลิตทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น สามารถจำหน่ายได้ทั้งในและต่างประเทศ โดยมีหลักการพื้นฐาน 3 ข้อคือ

- 2.2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (Local Yet Global) เป็นการนำกระบวนการทางความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้าหรือบริการให้มีคุณภาพและเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยที่สินค้าหรือบริการนั้นเป็นที่ยอมรับในระดับสากล
- 2.2.2 พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self – Reliance – Creativity) เป็นการสร้างศักยภาพของท้องถิ่นอย่างหนึ่ง โดยการนำวัตถุดิบจากท้องถิ่นมาพัฒนาให้เป็นสินค้าสำเร็จรูปหรือบริการด้วยภูมิปัญญาของท้องถิ่น เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ สามารถหารายได้เข้าสู่ท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น
- 2.2.3 การสร้างทรัพยากรมนุษย์(Human Resource Development) เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่น มีความหวังในการที่จะสร้างรายได้เป็นของตนเองได้ ด้วยความทำทหายและจิตวิญญาณแห่งการสร้างสรรค์ โดยการกลั่นกรองออกมาเป็นสินค้าหรือบริการจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นตน

2.3 กิจกรรมหลัก

- 2.2.1 ขยายสินค้าท้องถิ่นไปยังตลาด ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเป็นจุดเด่นของท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพ เพื่อขยายตลาดออกสู่เครือข่ายท้องถิ่น ตลาดเมืองและตลาดโลก
- 2.2.2 ผลิตและคิดค้นขึ้นเองในท้องถิ่น โดยอาศัยความรู้ความสามารถของคนในชุมชนให้ความร่วมมือกันรับผิดชอบ มีหน่วยงานของจังหวัด กระทรวง กรม กอง เป็นผู้ให้คำแนะนำและการสนับสนุนในด้านเทคโนโลยี
- 2.2.3 สร้างบุคลากรที่มีคุณภาพของท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นจะทำการเลือกบุคลากรที่มีความรู้ มีวิสัยทัศน์และเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่นมาทำการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในแต่ละท้องถิ่น เพื่อช่วยกันแก้ปัญหาผลิตภัณฑ์และพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพยิ่งขึ้น

คำนิยามของคำว่า “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” หมายความว่า

หนึ่งตำบล มีหนึ่งผลิตภัณฑ์	หรือ
หนึ่งตำบล มีหนึ่งผลิตภัณฑ์เด่น	หรือ
หนึ่งตำบล มีหนึ่งประเพณี วัฒนธรรมล้ำลึก	หรือ
หนึ่งตำบล มีหนึ่งกีฬาเลิศ	หรือ
หนึ่งตำบล มีหนึ่งแหล่งท่องเที่ยวเด่น	หรือ
หนึ่งตำบล มีหนึ่งบทกวี แสดงดนตรี บทเพลง เป็นต้น	

ดังนั้นหนึ่งตำบลมีได้หลายผลิตภัณฑ์แต่อย่างน้อยมีหนึ่งผลิตภัณฑ์เด่นเป็นผลิตภัณฑ์หลัก และผลิตภัณฑ์หลักอาจผลิตโดยเครือข่ายของหลายหมู่บ้านขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นและขบวนการทั้งสิ้นที่สร้างขึ้น

3. วัตถุประสงค์ของโครงการ

ตามที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาว่า รัฐบาลจะจัดให้มีโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อให้แต่ละชุมชนได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้าโดยรัฐบาลพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือในด้านความรู้สมัยใหม่ และการจัดการบริการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและอินเทอร์เน็ต

นโยบายตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย คณะกรรมการอำนวยการ โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” แห่งชาติ พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้มีนโยบายในการดำเนินโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างชุมชน เข้มแข็งพึ่งตนเอง ได้ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างงาน สร้างรายได้ ด้านการนำทรัพยากร และภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ และสำหรับคุณภาพที่มีจุดเด่นและมูลค่าเพิ่ม เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศสอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของท้องถิ่น

จากนโยบายของรัฐบาลที่แถลงต่อรัฐสภาและระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย คณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ พ.ศ. 2544 การดำเนินงานตามโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. สร้างงาน สร้างรายได้แก่ชุมชน
2. สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ให้สามารถคิดเอง ทำเอง ในการพัฒนาท้องถิ่น
3. ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
5. ส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชน ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในท้องถิ่น

4. การดำเนินงานตามโครงการ

เพื่อให้การดำเนินงานตามนโยบาย “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีเอกภาพและมีประสิทธิภาพ รัฐบาลจึงได้ออกระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการ อำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ. 2544 ลงวันที่ 7 กันยายน 2544 กำหนดให้มี “คณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ” เรียกโดยย่อว่า กอ.นตผ. ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี หรือรองนายกรัฐมนตรีที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายเป็นประธาน กรรมการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นรองประธานกรรมการ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมาย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม รัฐมนตรีทบวงมหาวิทยาลัย ปลัดกระทรวงพาณิชย์ ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม ปลัดกระทรวงสาธารณสุข ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย ผู้อำนวยการสำนักงาน เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวนไม่เกิน 10 คน เป็นกรรมการ ให้ปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นกรรมการและ

ขั้นตอนที่ 2 ระดับอำเภอ/กิ่งอำเภอ โดยคณะกรรมการดำเนินการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (นตผ.อำเภอ/กิ่งอำเภอ)

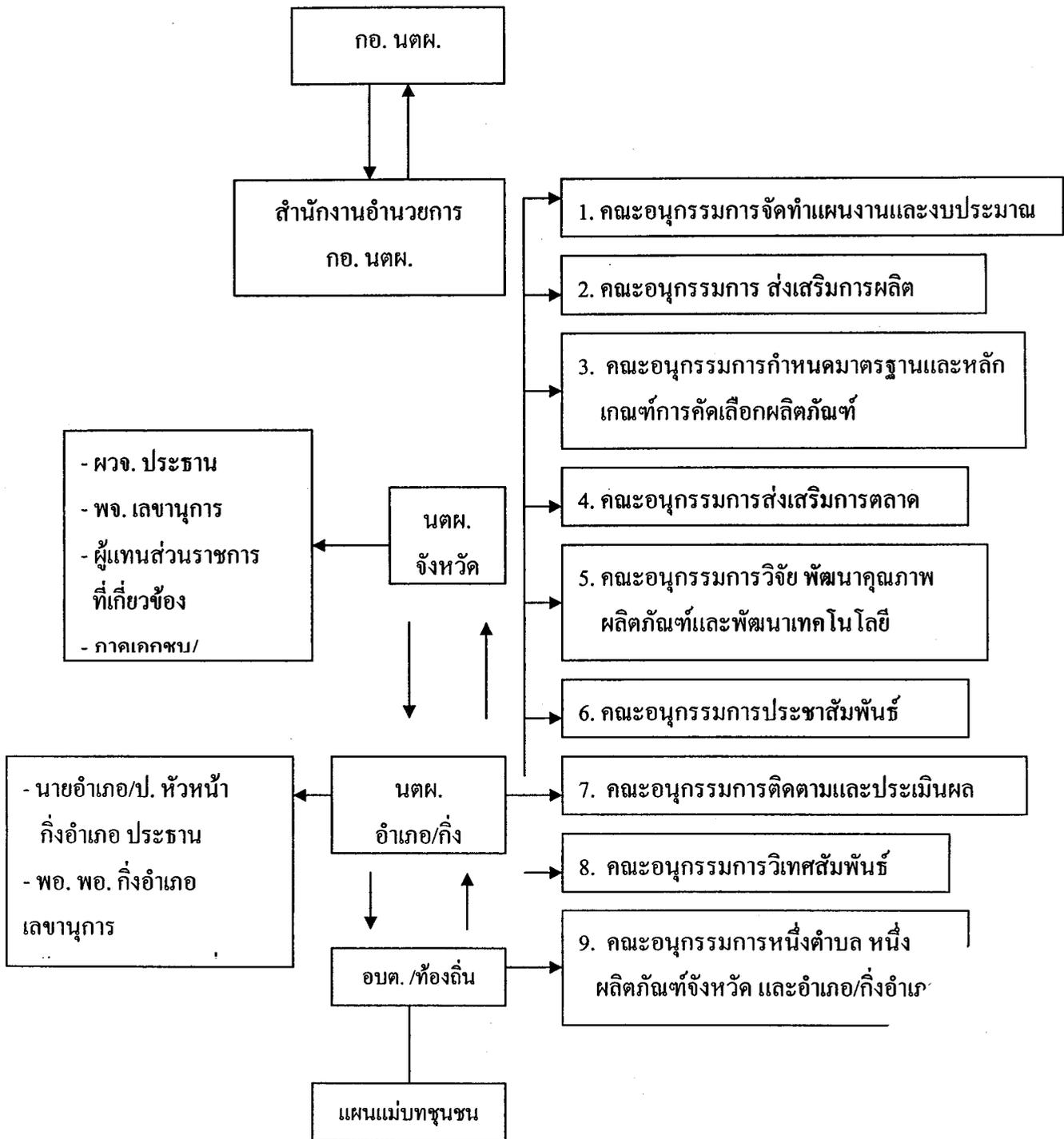
- หน้าที่หลักในการจัดลำดับผลิตภัณฑ์ดีเด่นตำบลต่างๆ ของอำเภอ/กิ่งอำเภอ การบูรณาการแผน และงบประมาณเพื่อให้การสนับสนุน

ขั้นตอนที่ 3 ระดับจังหวัด โดยคณะกรรมการดำเนินการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” จังหวัด(นตผ.จังหวัด)

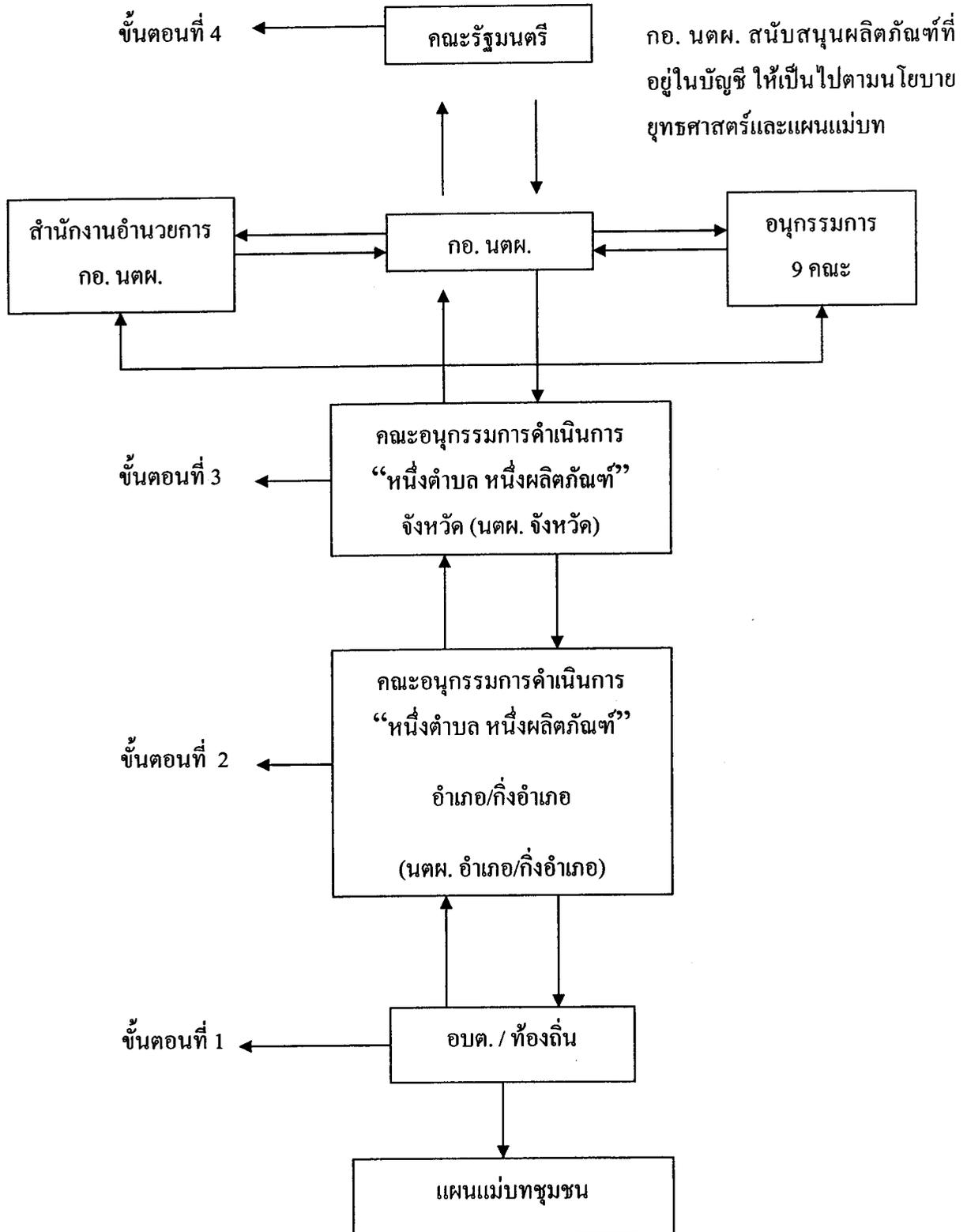
- มีหน้าที่หลักในการจัดลำดับผลิตภัณฑ์ดีเด่นอำเภอต่างๆ ของจังหวัด การบูรณาการแผนและงบประมาณเพื่อให้การสนับสนุน

ขั้นตอนที่ 4 ระดับส่วนกลาง โดย กอ.นตผ.

- มีหน้าที่หลักในการกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกและขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบลและสนับสนุนผลิตภัณฑ์ ที่อยู่ในบัญชี ให้เป็นไปตามนโยบายยุทธศาสตร์และแผนแม่บท

ภาพที่ 1 แผนภูมิกลไกการบริหาร “หนึ่งตำบล หนึ่ง”

ภาพที่ 2 แผนภูมิขั้นตอนการบริหาร “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

4.1.3 บทบาท/ภารกิจของกระทรวง/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กำหนดบทบาท/ภารกิจของแต่ละกระทรวงที่เกี่ยวข้อง ให้สอดคล้องกับงานเน้นหนักของแต่ละหน่วยงาน คือ

ตารางที่ 1 บทบาท/ภารกิจของแต่ละกระทรวงที่เกี่ยวข้อง

ที่	บทบาท/ภารกิจ	หน่วยงานหลัก
1.	การประชาสัมพันธ์/ข้อมูลพื้นฐาน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม คน/ชุมชน	กระทรวงมหาดไทย (จังหวัด และอำเภอ/กิ่งอำเภอ)
2.	การส่งเสริมการผลิต/วัตถุดิบ คุณภาพของวัตถุดิบ/ การแปรรูป ผลิตภัณฑ์การศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์	กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชย์
3.	การกำหนดมาตรฐาน หลักเกณฑ์การคัดเลือก ผลิตภัณฑ์	กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงสาธารณสุข
4.	การส่งเสริมการตลาด การจัดจำหน่ายและการ กระจายสินค้า สิทธิบัตร และเครื่องหมายการค้า	กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการต่างประเทศ สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม ภาคเอกชนและ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
5.	การวิจัยและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ และพัฒนา เทคโนโลยี การบรรจุภัณฑ์การออกแบบ	กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ทบวงมหาวิทยาลัย กระทรวงศึกษาธิการ สภาวิจัยแห่งชาติ และองค์การภาคเอกชน
6.	การประชาสัมพันธ์	สำนักนายกรัฐมนตรี
7.	การติดตาม การประเมินผล	ทบวงมหาวิทยาลัย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
8.	งานด้านวิเทศสัมพันธ์เพื่อรับความช่วยเหลือด้าน เทคนิคและวิชาการจากต่างประเทศ	สำนักนายกรัฐมนตรี

ที่มา : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

4.2 ด้านแผนงานและงบประมาณ โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ ได้จัดทำแผนแม่บท “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ขึ้นเป็นแผน 5 ปี (พ.ศ. 2545-2549) ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 โดยบูรณาการแผนงานและงบประมาณของกระทรวงต่าง ๆ ผ่านกลไกของคณะกรรมการที่เกี่ยวข้อง 8 คณะ โดยมีกรอบแนวทาง ดังนี้

4.2.3 วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น
2. เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้

4.2.4 เป้าหมาย

1. สร้างรายได้ให้ประชาชนในชุมชนและท้องถิ่นที่เข้าร่วมโครงการ มีรายได้ พันเกษตรกรความจำเป็นพื้นฐาน (มีรายได้ไม่ต่ำกว่า 20,000 บาท/คน/ปี) และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
2. เมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2549 สามารถสร้างความเข้มแข็ง ให้กับชุมชน จนสามารถพึ่งตนเองได้ ร้อยละ 60 ของชุมชน (ตำบล/เทศบาล) ที่เข้าร่วมโครงการทั่วประเทศ

4.2.5 ยุทธศาสตร์

1. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ดีเด่นของชุมชนโดยใช้แรงงานและทรัพยากรในท้องถิ่นใน 3 ระดับ คือ
 - ระดับท้องถิ่น
 - ระดับประเทศ
 - ระดับสากล
2. การผลิตผลิตภัณฑ์ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ
3. การเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคและท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและยกระดับรายได้ของประชาชน
4. การสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง
5. การมีส่วนร่วมของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและภาคเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการผลิตผลิตภัณฑ์เพื่อขยายตลาดทั้งตลาด

ในประเทศและต่างประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

6. การพัฒนาองค์ความรู้ของบุคลากรในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการพัฒนา
ศักยภาพของท้องถิ่น โดยใช้ระบบอินเทอร์เน็ต

4.2.6 แผนงานหลัก ประกอบด้วย 13 แผนงาน ดังนี้

1. แผนงานบริหาร
2. แผนงานส่งเสริมกระบวนการประชาคม
3. แผนงานกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์
4. แผนงานส่งเสริมการผลิต
5. แผนงานส่งเสริมมูลค่าเพิ่มสินค้า
6. แผนงานส่งเสริมการตลาด
7. แผนงานส่งเสริมการวิจัยและพัฒนากระบวนการผลิต
8. แผนงานเครือข่ายอินเทอร์เน็ต
9. แผนงานสนับสนุนแหล่งทุนและวิเทศสัมพันธ์
10. แผนงานส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม และโบราณสถาน
11. แผนงานประชาสัมพันธ์
12. แผนงานติดตามและประเมินผล
13. แผนงานผลิตภัณฑ์สุขภาพชุมชน

ตราสัญลักษณ์โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

ภาพที่ 3 ตราสัญลักษณ์โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”(เก่า)

คณะกรรมการ กอ. นตผ. เห็นชอบให้กำหนดตราสัญลักษณ์โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อใช้ในการประชาสัมพันธ์เป็นรูปปลาตะเพียน มีลายจักสานที่สะท้อนความเป็นภูมิปัญญาไทย แต่ในปัจจุบันคณะกรรมการ กอ.นตผ.เห็นชอบให้กำหนดตราสัญลักษณ์โครงการ หนึ่ง

ตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ในการประชาสัมพันธ์ โดยใช้ตราที่มีคำว่า "OTOP" แทนตราที่มีรูปปลาตะเพียน

ภาพที่ 4 ตราสัญลักษณ์โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

4.3 ด้านหลักเกณฑ์มาตรฐานการคัดเลือกผลิตภัณฑ์

คณะกรรมการกำหนดมาตรฐาน หลักเกณฑ์การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ ได้กำหนดหลักเกณฑ์มาตรฐานการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ โดยแบ่งผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสินค้า และกลุ่มศิลปวัฒนธรรม สถานที่ และบริการ ซึ่ง กอ. นตผ. ได้มีมติเห็นชอบแล้วเมื่อวันที่ 11 มกราคม 2545 ดังนี้

4.3.1 หลักเกณฑ์มาตรฐานการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

4.3.1.1 เกณฑ์เบื้องต้น เป็นเกณฑ์ที่สินค้าทุนประเภทที่นำมาพิจารณาจะต้องผ่านก่อน ซึ่งจะต้องเป็นสินค้าที่ไม่มีลักษณะข้อใดข้อหนึ่งดังต่อไปนี้

- วัตถุดิบนำเข้าจากต่างประเทศ 100%
- วัตถุดิบนำมาผลิตเป็นของผิดกฎหมาย หรือเถียงภาษี
- เป็นสินค้าที่เลียนแบบหรือละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา
- เป็นสินค้าที่ก่อให้เกิดอันตรายอย่างร้ายแรงต่อชุมชนหรือสิ่งแวดล้อม

4.3.1.2 กลุ่มสินค้า มีหลักเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการคัดเลือกสินค้าที่มีศักยภาพหรือมีความพร้อมที่จะขึ้นบัญชีโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เกณฑ์ที่นำมาพิจารณาแบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

4.3.1.2.1 ด้านตัวสินค้า ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

4.3.1.2.1.1 ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต แบ่งเป็น

- สัดส่วนการใช้วัตถุดิบในการผลิต
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.3.1.2.1.2 การผลิต แบ่งเป็น

- การพัฒนาแบบสินค้า
- คุณภาพสินค้า
- กระบวนการผลิตต่อสิ่งแวดล้อม

4.3.1.2.1.3 การตลาด แบ่งเป็น

- แหล่งจำหน่ายสินค้า
- จำนวนแหล่งจำหน่ายของชุมชน
- การเพิ่มขึ้นของยอดจำหน่ายเทียบกับปีที่แล้ว
- ความต่อเนื่องของตลาด
- รูปแบบของบรรจุภัณฑ์

4.3.1.2.2 ด้านความเข้มแข็งของชุมชน หรือการบริหารจัดการของชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

4.3.1.2.2.1 ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต แบ่งเป็น

- จำนวนสมาชิก
- อายุของกลุ่มที่เริ่มผลิตเพื่อจำหน่าย

4.3.1.2.2.2 การผลิต แบ่งเป็น

- ความต่อเนื่องการผลิต
- การจัดการด้านกระบวนการผลิต

4.3.1.2.2.3 การตลาด แบ่งเป็น

- ความสามารถในการหาตลาดของกลุ่ม

4.3.1.2.2.4 ระบบบัญชีและการเงิน แบ่งเป็น

- กองทุนของกลุ่ม
- ระบบการบันทึกบัญชี
- สัดส่วนการลงทุนของกลุ่ม

4.3.1.2.2.5 อื่น ๆ แบ่งเป็น

- การบริหารจัดการกลุ่ม
- ระบบเครือข่าย

4.3.1.3 กลุ่มศิลปวัฒนธรรมและสถานที่และบริการ

ใช้หลักเกณฑ์ตามเกณฑ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยใช้จังหวัดคัดเลือกและเสนอการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นผู้ประเมิน

4.3.1.4 การกำหนดระดับศักยภาพ หรือความพร้อมของชุมชน/สินค้า

ปัจจัยต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการคัดเลือกสินค้าที่มีศักยภาพหรือมีความพร้อมที่จะขึ้นบัญชีโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” กำหนดเป็นคะแนน 100 คะแนน จะประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ทั้งในด้านตัวสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ และด้านความเข้มแข็งชุมชน หรือการบริหารจัดการของกลุ่ม รวมทั้งสิ้น 20 ตัวแปร ซึ่งจะนำมากำหนดศักยภาพ หรือความพร้อมของชุมชน / สินค้า เป็น 3 ระดับ ดังนี้

- ระดับ 3 ดาว (ระดับที่มีศักยภาพหรือความพร้อมมาก)
ได้คะแนนตั้งแต่ 80 คะแนนขึ้นไป
- ระดับ 2 ดาว (ระดับที่มีศักยภาพหรือความพร้อมปานกลาง)
ได้คะแนนระหว่าง 60-79 คะแนน
- ระดับ 1 ดาว (ระดับที่มีศักยภาพหรือความพร้อมค่อนข้างน้อย)
ได้คะแนนต่ำกว่า 60 คะแนน

4.3.1.5 คณะกรรมการอำนวยการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ได้แบ่งระดับผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการคัดเลือกตามเกณฑ์และค่าคะแนน ออกเป็น 3 ระดับ ตามศักยภาพที่จะไปสู่ตลาด คือ

1. ระดับที่จะจำหน่ายในท้องถิ่น
2. ระดับที่จะจำหน่ายในประเทศ
3. ระดับที่จะจำหน่ายต่างประเทศ

4.3.2 กระบวนการคัดเลือกผลิตภัณฑ์

1. จัดประชาคมในระดับตำบล เพื่อคัดเลือกผลิตภัณฑ์จากเวทีประชาคมตำบล แล้วส่งบัญชีผลิตภัณฑ์ให้ นตผ. อำเภอ/กิ่งอำเภอ
2. นตผ. อำเภอ / กิ่งอำเภอ ทำการประเมินและให้ค่าคะแนนผลิตภัณฑ์ตามบัญชีของตำบล ตามหลักเกณฑ์ ที่ กอ. นตผ. กำหนด แล้วจัดลำดับผลิตภัณฑ์ตามค่าคะแนนส่งให้ นตผ. จังหวัด
3. นตผ. จังหวัด ตรวจสอบบัญชีผลิตภัณฑ์ของ นตผ. อำเภอ/กิ่งอำเภอ จัดลำดับผลิตภัณฑ์ตามค่าคะแนน และพิจารณาให้ความเห็นชอบเพื่อส่งให้ กอ. นตผ.
4. คณะอนุกรรมการกำหนดมาตรฐานฯ ตรวจสอบผลิตภัณฑ์ที่ผ่านความเห็นชอบของ นตผ. จังหวัดว่าเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดหรือไม่
5. กอ. นตผ. ประกาศขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

4.3.3 บัญชีผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ดีเด่นของจังหวัด

บัญชีผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ที่คัดเลือกเบื้องต้นมาจากทุกตำบลทั่วประเทศ จำนวน 7,255 ตำบล มีจำนวนทั้งสิ้น 7,753 รายการ ซึ่งต่อมาจังหวัดได้คัดเลือกเฉพาะผลิตภัณฑ์ดีเด่น ของจังหวัด ๆ ละ 5-10 รายการ รวมทั้งสิ้น 629 รายการ

สำหรับการประกาศขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ตามหลักเกณฑ์ของ กอ. นตพ. ขณะนี้ (กรกฎาคม 2545) มีบัญชีผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ทั้งสิ้น 155 รายการ ซึ่งแต่ละภาคมีรายละเอียดดังนี้

ภาคเหนือ	6 จังหวัด 23 รายการ
ภาคใต้	8 จังหวัด 35 รายการ
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	9 จังหวัด 27 รายการ
ภาคตะวันออก	6 จังหวัด 23 รายการ
ภาคตะวันตก	4 จังหวัด 15 รายการ
ภาคกลาง	11 จังหวัด 32 รายการ

4.4 ด้านการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน

กระทรวงมหาดไทย ได้รวบรวมข้อมูลยอดการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สามารถรวบรวมได้ในรอบปีที่ผ่านมา สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2 ยอดการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สามารถรวบรวมได้ในรอบปี 2544

เดือน ปี พ.ศ.	ยอดจำหน่าย
ตุลาคม 2543 – กันยายน 2544 (12 เดือน)	245,341,521 บาท
ตุลาคม 2544	27,430,339 บาท
พฤศจิกายน 2544	37,821,987 บาท
ธันวาคม 2544	57,951,268 บาท

ที่มา : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

ตารางที่ 3 ยอดการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สามารถรวบรวมได้ในรอบปี 2545

เดือน ปี พ.ศ.	ยอดจำหน่าย
มกราคม 2545	242,965,580 บาท
กุมภาพันธ์ 2545	999,435,768 บาท
มีนาคม 2545	1,053,479,468 บาท
เมษายน 2545	1,366,611,601 บาท
พฤษภาคม 2545	23,635,163,791 บาท
มิถุนายน 2545	2,457,387,984 บาท

ที่มา : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

จะเห็นได้ว่าการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนในรอบปีงบประมาณ 2544 (ตุลาคม 2543-กันยายน 2544) จำนวน 12 เดือน ก่อนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ มียอดจำหน่าย 245,341,521 บาท แต่ภายหลังจากมีคณะกรรมการเข้ามาดำเนินงานในเดือนกันยายน 2544 เป็นต้นมาแล้ว ยอดจำหน่ายเฉพาะในช่วง 3 เดือนหลังของปี 2544 มียอดจำหน่าย 123,203,594 บาท และในปี 2545 ระยะเวลา 6 เดือน (มกราคม – มิถุนายน 2545) มียอดจำหน่ายได้จำนวน 9,755,039,192 บาท คิดเป็นร้อยละ 89.4 เมื่อเปรียบเทียบกับการประมาณการรายได้ในปี 2545 ซึ่งในจังหวัดได้ประมาณไว้จำนวน 10,906,104,000 บาท ของประมาณการยอดจำหน่ายในปี 2545 จึงคาดการณ์ได้ว่าเป้าหมายปี 2545 จะสามารถดำเนินการได้อย่างแน่นอน

การจัดเทศกาลรณรงค์กระเช้าชุมชน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

กระทรวงมหาดไทยได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ ให้ดำเนินการโดยส่วนกลางจัดงานบริเวณข้างกระทรวงมหาดไทยระหว่างวันที่ 24-28 ธันวาคม 2544 และส่วนภูมิภาคจัดทุกจังหวัด ในช่วงเวลาระหว่างวันที่ 19 ธันวาคม 2544 ถึง 9 มกราคม 2545 ตามความเหมาะสม มียอดจำหน่ายสินค้าตามโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ดังนี้

ตารางที่ 4 ยอดการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สามารถรวบรวมได้ในช่วงเวลาระหว่างวันที่ 19 ธันวาคม 2544 ถึง 9 มกราคม 2545

ส่วน	จำนวน
ส่วนกลาง	1,845,581 บาท
ส่วนภูมิภาค	55,525,902 บาท
รวม	57,371,483 บาท

ที่มา : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลการจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยเฉพาะสินค้าตามโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ในปี 2545 ได้กำหนดแนวทางให้คณะกรรมการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัด (นตผ. จังหวัด) ดำเนินการ ดังนี้

1. ให้ประสานงานกับทุกส่วนราชการ เพื่อรวบรวมข้อมูลในภาพรวมของจังหวัด โดยใช้กลไกของ นตผ. จังหวัด
2. ให้ตั้งเป้าการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ในปี 2545 โดยประมาณการรายได้ที่คาดว่าจะได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์

2.1.4.5 ด้านการกระจายสินค้าตามโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

2.1.4.5.1 การหาสถานที่จำหน่าย

กระทรวงมหาดไทยได้ขอให้จังหวัดต่าง ๆ ดำเนินการหาจุดกระจายสินค้าตามโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในลักษณะของการขอพื้นที่โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เพื่อให้กลุ่มอาชีพตามโครงการนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่าย หรือฝากสินค้าวางจำหน่ายโดย คิดส่วนลดอัตราที่ตกลงกันหรือรับซื้อผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายเอง ปัจจุบันได้ดำเนินการไปแล้ว 11,450 แห่ง ดังนี้

สถานที่จำหน่ายที่ดำเนินการแล้ว 10,924 แห่ง

- ห้างสรรพสินค้า	จำนวน	195	แห่ง
- สถานีบริการน้ำมัน	จำนวน	808	แห่ง
- ศูนย์สาธิตการตลาด	จำนวน	2,168	แห่ง
- ศูนย์จังหวัดผลิตภัณฑ์	จำนวน	878	แห่ง
- ร้านค้าทั่วไป	จำนวน	2,780	แห่ง

- ร้านค้าชุมชน	จำนวน	1,786	แห่ง
- แหล่งท่องเที่ยว	จำนวน	382	แห่ง
- โรงแรม	จำนวน	222	แห่ง
- สถานีขนส่ง, สถานีรถไฟ สนามบิน	จำนวน	114	แห่ง
- อื่น ๆ	จำนวน	1,571	แห่ง

ที่จะดำเนินการในพื้นที่พักริมทาง (Rest Area) ของกรมทางหลวง จำนวน 526 แห่ง ซึ่งอยู่ระหว่างการวางแผนดำเนินการ

4.5.2 การจัดกิจกรรมพิเศษในเทศกาลต่าง ๆ เพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์

โดยกระทรวงมหาดไทยได้ให้ทุกจังหวัดจัดทำปฏิทินงานเทศกาลต่าง ๆ ตลอดปี 2545 ในพื้นที่จังหวัด ซึ่งสามารถนำผลิตภัณฑ์ตามโครงการไปวางจำหน่ายได้

จากการสำรวจเบื้องต้นของทุกจังหวัด มีกิจกรรมตามเทศกาลต่าง ๆ ตลอดปี 2545 ที่สามารถนำผลิตภัณฑ์ตามโครงการไปจำหน่ายได้ จำนวน 980 กิจกรรม ซึ่งน่าจะสร้างรายได้แก่กลุ่มอาชีพตามโครงการได้เพิ่มมาจากการจำหน่ายตามปกติ

5. ปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไข

โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ได้มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ. 2544 ลงวันที่ 7 กันยายน 2544 จึงกล่าวได้ว่าเป็นโครงการที่เพิ่งเริ่มต้นมาได้ประมาณ 1 ปีเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วอาจกล่าวได้ว่าแทบทุกจังหวัดมีผลิตภัณฑ์เด่นของตนเองอยู่แล้ว ดังนั้น โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” จึงมิใช่สิ่งใหม่ ๆ ของคนในท้องถิ่นแต่เป็นการดูแลผลิตภัณฑ์หรือผลผลิตที่มีอยู่แล้วในแต่ละจังหวัดหรืออำเภอหรือตำบล อย่างเป็นระบบ และจะส่งเสริมอย่างจริงจัง จากการศึกษาพบว่าในปัจจุบัน (กรกฎาคม 2545) รัฐบาลประกาศขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ตามหลักเกณฑ์ของคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ” ได้เพียง 155 รายการมาจาก 154 ตำบล โดยมีตำบลทั่วประเทศ 7,255 ตำบล หรือเก็บได้ร้อยละ 2.12 ซึ่งถือได้ว่าน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่ทุกตำบลได้ผ่านเกณฑ์การคัดเลือกเบื้องต้นมาแล้วทั้งสิ้น 7,753 รายการ ทำให้มีข้อจำกัดหลายประเด็น คือ ผลิตภัณฑ์บางผลผลิตที่มีอยู่ดั้งเดิม ไม่มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะถูกประกาศขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ของโครงการ หรือ ทั้ง ๆ ที่ข้อกำหนดปัจจัยต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ในการคัดเลือกสินค้าที่มีศักยภาพ หรือมีความพร้อมที่จะขึ้นบัญชีโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นข้อกำหนดที่อยู่ในวิสัยที่ทำได้ หรือ เกิดจากความล่าช้าในการขบวนการประกาศขึ้นบัญชีโครงการ หรือ แต่ละขั้นตอนของกระบวนการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 4 ขั้นตอนในแต่ละขั้นตอนมี

ปัญหาหรืออุปสรรคอย่างไรของโครงการดังกล่าว เป็นต้น จากที่กล่าวจึงพอสรุปได้ว่าโครงการนี้ยังมีปัญหาและอุปสรรค

ข้อเสนอแนะในการดำเนินงาน “โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ของคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (กอ. นคผ.)

1. ผู้นำระดับท้องถิ่นต้องมีความเข้าใจอย่างชัดเจน ถึงปรัชญาของโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” จึงจะสามารถชักจูงให้ประชาชนในท้องถิ่นให้ความสำคัญถึงโครงการดังกล่าว
2. ผู้นำระดับท้องถิ่นต้องเข้าใจและเชื่อในหลักการที่ว่า หากทุกคนร่วมมือร่วมใจและเป็นกำลังใจซึ่งกันและกัน ต้องเกื้อกูลกัน ประโยชน์ที่ได้รับจะทั่วถึงกับทุกคนและมีความมั่นคงยั่งยืนตลอดกาล
3. ผู้นำระดับท้องถิ่นต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ มีความพร้อมทั้งร่างกายแรงใจ และมีความมุ่งมั่นที่จะเข้าร่วมโครงการนี้อย่างจริงจัง
4. ควรมีหน่วยงานที่สามารถให้ความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ต่อคนในชุมชนและหน่วยงานนั้นต้องสามารถตอบคำถามของคนในชุมชนได้ทุก ๆ เรื่อง
5. รัฐบาลต้องมีความจริงใจที่จะสนับสนุนโครงการนี้อย่างต่อเนื่องตลอดจน ต้องลงทุนในด้านเทคโนโลยี ช่วยเหลือด้านเทคนิค ด้านการตลาด การขนส่ง และต้องมีบุคลากรที่พร้อมจะให้ความรู้เพื่อที่จะสามารถนำพาโครงการประสบผลสำเร็จ
6. คนในชุมชนต้องมีความเข้าใจอย่างชัดเจนต่อปรัชญาของโครงการ และต้องมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันไม่แบ่งเขาแบ่งเรา ช่างคิด ช่างทำ มีความขยัน อดทน เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการ

ภาคผนวก จ
การทำนา

การทำนา

การทำนาปลูกข้าวมีมาตั้งแต่ยุคโบราณกาล แม้ในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงสมัยกรุงสุโขทัย ก็ยังมีจารึกข้อความว่า “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” แสดงให้เห็นว่าในยุคสมัยสุโขทัยการทำนาได้เป็นอาชีพหลักของคนไทยแล้ว

การทำนาหากแบ่งเป็นทำตามฤดูกาลแล้ว สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. การทำนาปี หรือนาน้ำฝน คือการทำนาที่ต้องอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติเป็นหลัก โดยทั่วไปจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - มิถุนายน หากปีใดฝนมาเร็วก็จะเริ่มทำนาเร็ว หากปีใดฝนแล้งก็จะทำให้ไม่สามารถทำนาได้หรือทำได้แต่เสียหายมาก หรือหากปีใดน้ำมากเกินไปข้าวก็จะเสียหาย หรือไม่ได้เกี่ยว ชะตาชีวิตของชาวนาจึงขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำฝน พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นพันธุ์ข้าวที่มีความไวต่อช่วงแสง

2. การทำนาปรัง หรือนาครั้งที่สอง หรือนานอกฤดู หรือนาน้ำตม คือการทำนาที่ไม่ได้อาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติเป็นหลัก แต่อาศัยน้ำจากลำห้วย หนอง คลอง บึง น้ำใต้ดิน หรือน้ำจากคลองชลประทาน พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นพันธุ์ข้าวอายุสั้น หรือเกษตรกรเรียกว่า “พันธุ์ข้าวเตี้ย” ไม่มี ความไวต่อแสง กล่าวคือข้าวจะออกดอกติดรวงข้าวและเก็บเกี่ยวได้ตามอายุ ระยะเวลาการเพาะปลูก และอายุการเก็บเกี่ยว จะน้อยกว่าข้าวนาปี การทำนาปรังจะใช้วิธีหว่านน้ำตมเป็นส่วนมาก

นอกจากแบ่งตามฤดูกาลแล้ว การทำนายังแบ่งออกตามวิธีการเพาะปลูกหลัก ๆ ได้ 2 วิธีคือ

1. การทำนาดำ จะทำในพื้นที่ราบลุ่มที่น้ำไม่ท่วมขังในฤดูน้ำหลาก จะเป็นนาน้ำฝน หรือนาในเขตชลประทานก็ได้ พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกจะเป็นพันธุ์ข้าวไวแสง หรือไม่ไวแสงก็ได้แล้วแต่ฤดูกาลเพาะปลูก การทำนาดำจะใช้แรงงานมาก เพราะยังต้องทำแปลงตกกล้าหรือแปลงเพาะกล้าข้าวก่อนแล้ว จึงย้ายต้นกล้าไปปักดำอีกครั้งหนึ่ง ใช้ปริมาณเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกน้อย และมีปัญหาเรื่องวัชพืชในนาข้าวน้อยกว่าการทำนาหว่าน

2. การทำนาหว่าน โดยมากการทำนาหว่านในฤดูนาปีจะทำในพื้นที่ ๆ เป็นที่ดอน หรือพื้นที่ ๆ มีน้ำท่วมขังในฤดูน้ำหลาก เช่น บริเวณนั้นเป็นที่ราบลุ่มภาคกลางเขตอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งการหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว จะหว่านแบบที่เรียกว่า “หว่านแห้งหรือหว่านตำราย” หรือหากทำเพื่อจะเรียกว่า “หว่านเปียกหรือหว่านน้ำตม”

ปัจจุบันการทำนาในประเทศไทย โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ชลประทานจะไม่มีฤดูและเวลาที่แน่นอน เพราะจะมีการทำนาต่อเนื่องและหมุนเวียนกันโดยตลอด หากทำนานั่งรถยนต์ผ่านสองข้างทางที่ทำนาจะพบว่าบางแปลงชาวนากำลังเกี่ยวเกี่ยว บางแปลงข้าวอยู่ในระยะแตกกอ ซึ่งการทำนาแบบต่อเนื่องเช่นนี้จะทำให้มีปัญหาเรื่อง โรคและแมลงศัตรูข้าวระบาด เนื่องจากมีแหล่งอาหาร

บริบูรณ์ ประกอบกับเกษตรกรมักจะฉีดพ่นสารเคมีกำจัดศัตรูข้าวโดยไม่จำเป็น จึงเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการระบาดของศัตรูข้าวมากยิ่งขึ้น และมีต้นทุนในการทำนาสูงจนไม่มีกำไร

โดยส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะทำนาปีเป็นส่วนใหญ่ คือจะเริ่มฤดูทำนาช่วงประมาณต้นฤดูฝน หรือเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายน ถึงเดือนกันยายน และจะทำการเก็บเกี่ยวผลผลิตช่วงประมาณฤดูหนาวคือเดือนตุลาคม ถึงเดือนมกราคม ส่วนในช่วงประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนหรือพฤษภาคม และช่วงก่อนฤดูเก็บเกี่ยวเกษตรกรจะใช้เวลาในช่วงนี้ทำการทอดผ้าตามวิถีภูมิปัญญาชาวบ้านของแต่ละท้องถิ่น

ที่มา: <http://www.ku.ac.th/e-magazine/october46/agri/duck.htm>

ภาคผนวก ก

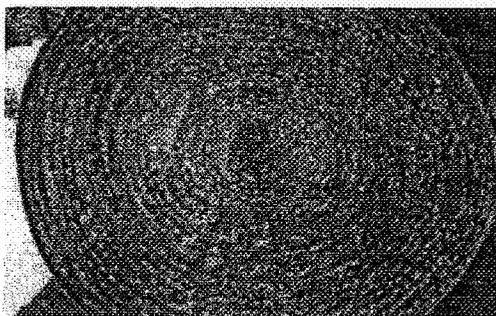
รูปภาพกระบวนการผลิตผ้าทอพื้นบ้านและผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้าน

ภาพที่ 11 ต้นหม่อนพร้อมไข่เลี้ยงไหม

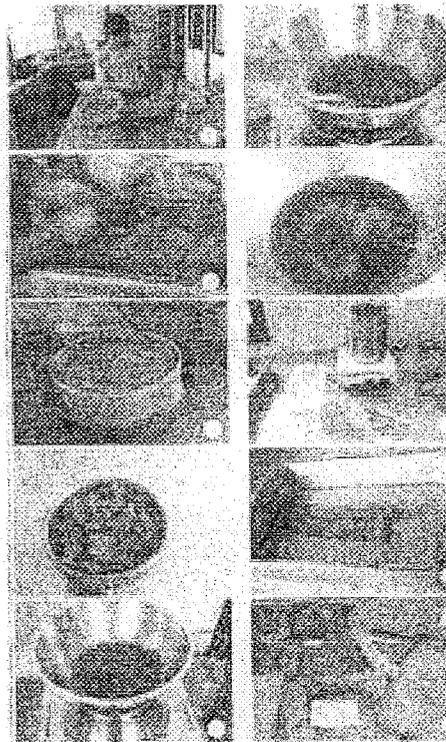
ภาพที่ 12 เลี้ยงตัวไหม

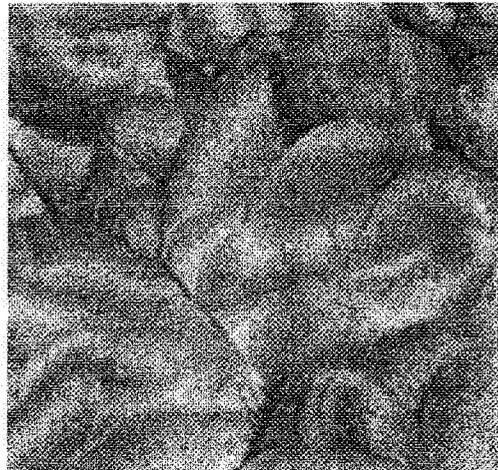
ภาพที่ 13 ตัวไหมที่เจริญเติบโตเต็มวัย

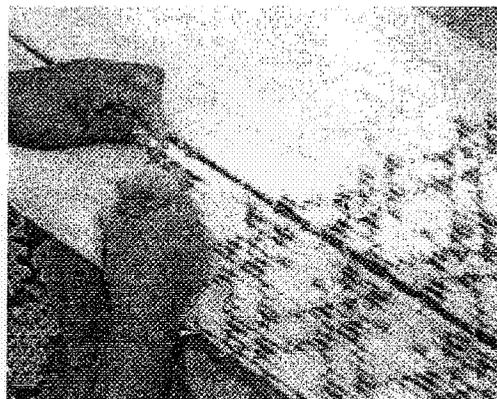
ภาพที่ 14 การสาวไหม

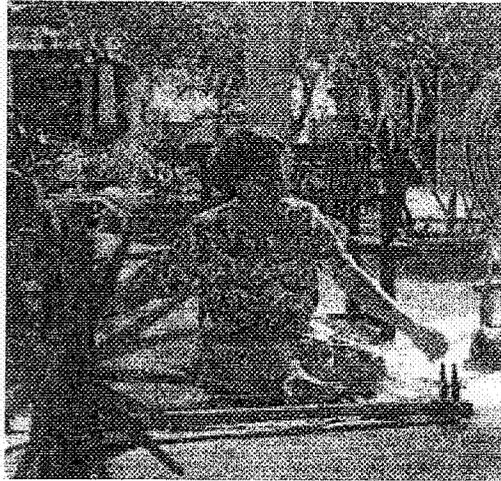
ภาพที่ 15 การย้อมเส้นไหม

ภาพที่ 16 เส้นไหมที่ผ่านการซ่อม

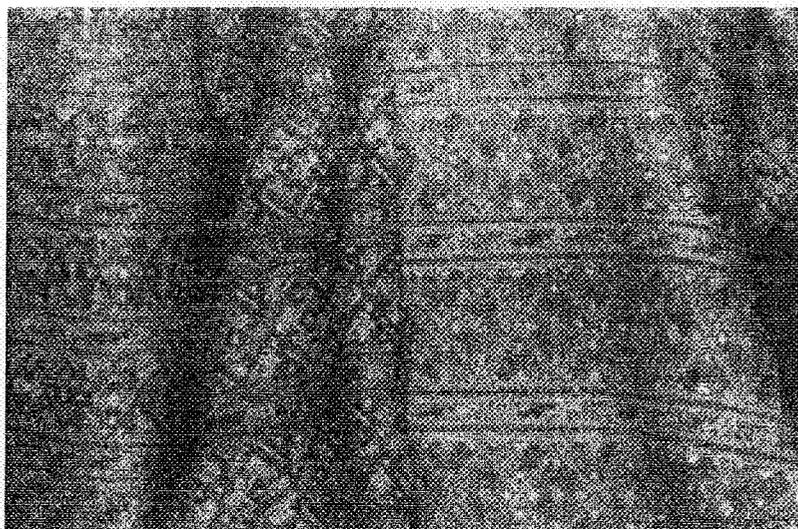
ภาพที่ 17 การมัดหมี่

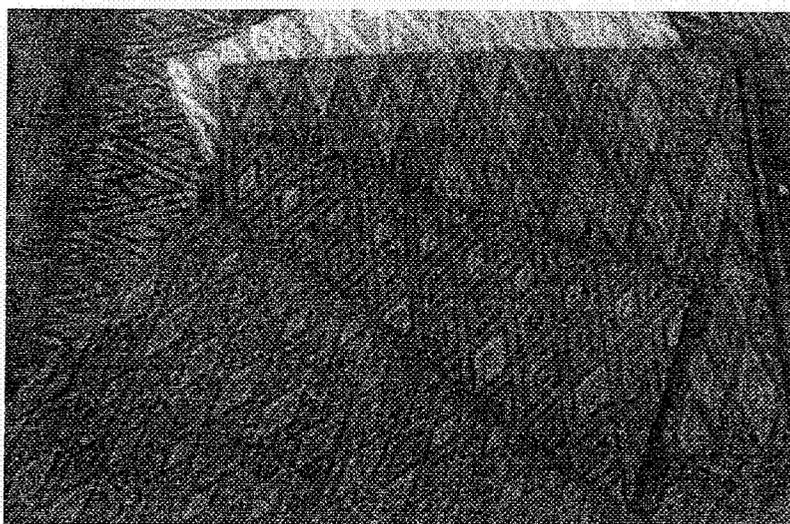
ภาพที่ 18 การปั่นด้าย

ภาพที่ 19 การทอผ้าด้วยกี่โบราณ

ภาพที่ 20 ผ้าไหมแพรวากาฬสินธุ์(<http://www.thaitambon.com/tambon/tsmepdesc.asp>)

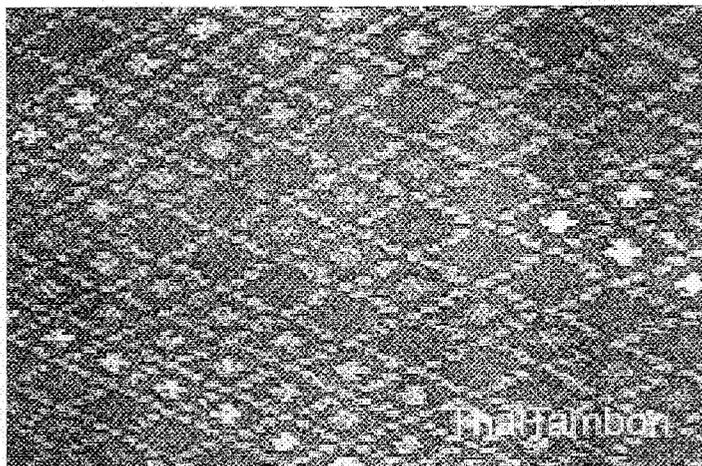

ภาพที่ 21 ผ้ามัดหมี่บ้านกุดยางจังหวัดชัยภูมิ
(<http://www.thaitambon.com/tambon/tsmepdesc.asp>)

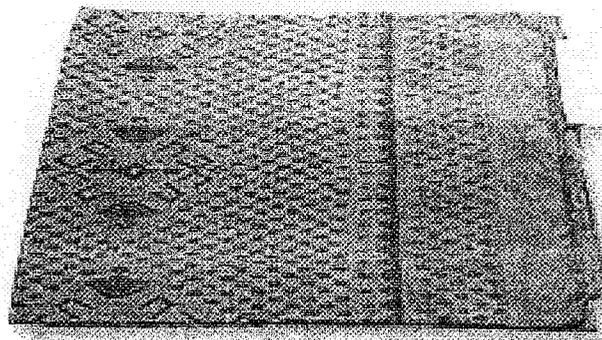
ภาพที่ 22 ผ้าขิด

(<http://www.thaitambon.com/tambon/tsmepdesc.asp?>)

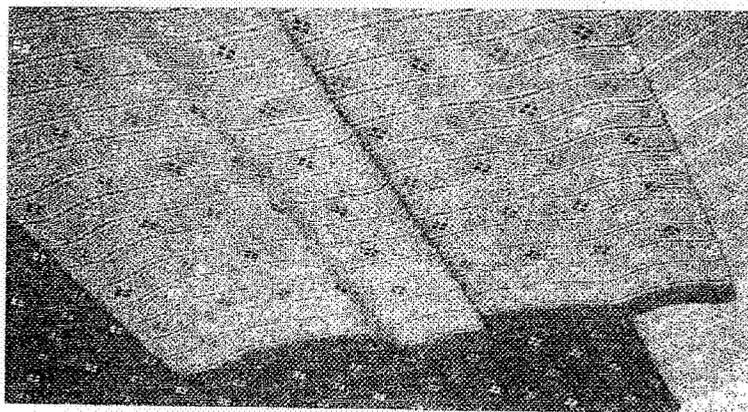

ภาพที่ 23 ผ้ามัดหมี่ลายลูกแก้วจังหวัดสุรินทร์

(<http://www.thaitambon.com/tambon/tsmepdesc.asp?>)

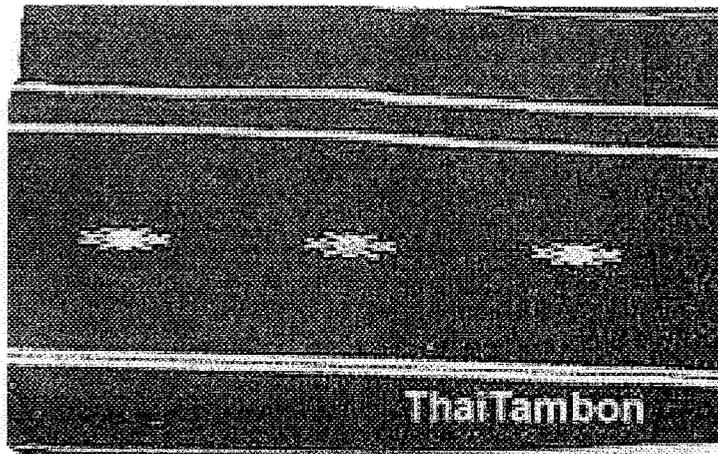
ภาพที่ 24 ผ้ามัดหมี่ลาย จังหวัดขอนแก่น(<http://www.thaitambon.com/tambon/tsmepdesc.asp?>)

ภาพที่ 25 ผ้ากาบบัว จังหวัดอุบลราชธานี(หนังสือบัวงามนามอุบล ชลเทียนพรรษา,2543)

ภาพที่ 26 ผ้ากมดหมี่ (<http://www.thaitambon.com/tambon/>)

ภาพที่ 27 ผ้าจก (<http://www.thaitambon.com/tambon/>)